

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Diplomová práce

Využití netradičních technik kresby ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy

Vedoucí práce: Mgr. Karel Řepa

Vypracovala: Lucie Pudilová

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ, Anglický jazyk pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: prezenční

Ročník: 5.

Místo a rok odevzdání: České Budějovice 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/19 98 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

.....

Jméno a příjmení autora

Poděkování

Za cenné rady a připomínky a odborné vedení při vypracování této diplomové práce děkuji panu magistru Karlu Řepovi.

.....

Jméno a příjmení autora

Obsah

I. TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

1. Fenomén kresby

- 1.1. Pojem kresba
- 1.2. Zásady a tradiční technologie kresby
- 1.3. Kresba a barva

2. Kresba ve výtvarné výchově

- 2.1. Vliv osobnosti učitele na kresebný projev žáka
- 2.2. Výtvarné typologie a role určení výtvarných preferencí žáka i učitele
- 2.3. Vybrané momenty akcentující kresebné techniky ve starších koncepcích VV
- 2.4. Médium kresby ve výtvarné pedagogice 90.let
- 2.5. Prostor pro kresbu v současném pojetí předmětu
- 2.6. Kresebné techniky (materiály)
 - 2.6.1. Suché techniky
 - 2.6.2. Mokrý techniky
- 2.7. Vztah kresebných technik a souvisejících námětů

3. Kresba v souvislostech s vývojem umění a její výrazový potenciál

- 3.1. První kresebné projevy
- 3.2. Kresba ve starověkém umění
- 3.3. Středověké dílny
- 3.4. Kresebné studie novověku
- 3.5. Moderní společnost

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Soubor lekcí pro využití netradičních kresebných technik pro 1. stupeň ZŠ

Závěr

Seznam použitých zdrojů

Obrazové přílohy

Abstrakt

Abstract

I. TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

V diplomové práci se budu zabývat kresbou. Budu o ni pojednávat v rovině obecné, o jejím postavení ve školství a vývoji v dějinách umění. Je důležité, aby čas, který jí jako pedagogové věnujeme, byl smysluplně využíván a napomáhal k rozvoji dětské osobnosti. Jelikož se jedná o médium stále se vyvíjející, je podstatné představit současnou kresbu a její představitele. Pokusím se ve své práci nastínit možnosti využití nových kresebných technik na prvním stupni základní školy.

V povědomí veřejnosti přetrvává názor, že tyto techniky jsou těžko dostupné, a tak se pokusím uvést takové, u kterých toto tvrzení neplatí. Cílem diplomové práce bude zjistit, jaké možnosti mají učitelé s klasickými kresebnými nástroji a pomůckami.

Práce se skládá ze dvou částí - teoretické a praktické. Teoretická bude obsahovat tři hlavní kapitoly. Na stránkách první kapitoly se seznámíme s fenoménem kresby obecně, jejími zásadami, technologiemi a vztahem k barvě.

Druhá kapitola se bude zabývat postavením kresby ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy. Zaměřím se zde na osobnost učitele a výtvarné typologie dětí podle Jaromíra Uždila, Victora Löwenfelda a Raula Trojana. Dále budu pojednávat o starších i současných koncepcích výtvarné výchovy a souvislosti s kresbou. Zmíním zde pojetí různých osobností z pedagogiky a psychologie, jako jsou např. J. A. Komenský, J. Locke, J. J. Rousseau a J. H. Pestalozzi. Tato kapitola usnadní pochopit kontext v oblasti kresby ve školství. Závěrem této kapitoly představím škálu kresebných technik a souvisejících námětů.

Třetí kapitola bude zaměřena na kresbu v souvislostech s vývojem umění, kde se seznámíme s jejími představiteli.

V praktické části se pokusím, s využitím získaných poznatků, vytvořit a realizovat vlastní soubor lekcí při využití netradičních kresebných technik ve vybraném ročníku prvního stupně základní školy, jež bude provázet i obrazová příloha dětských prací. Aktivita budou uplatněny ve spojeném 4. a 5. ročníku malotřídní školy v Kácově na Kutnohorsku. Budou obsahovat námět, úkol, cíl, materiály, popis techniky, organizaci, motivaci, průběh činnosti a reflexi jednotlivých aktivit.

Velice důležitým zdrojem pro obecné představení kresby pro mne budou publikace ŠUPŠÁKOVÉ B., TACOLA T., ČERKEZE T. *Art education* nebo BROŽOVÉ V. a PEŘINOVÉ M. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*.

V průběhu práce nahlédneme do didaktických a metodických zdrojů výtvarného oboru. Z těchto jsem budu citovat CIKÁNOVOU K. *Kreslete si s námi* a nelze opomenout publikaci HOSMANA Z. *Didaktický skicář*.

Pro celistvost pojetí dějin kresby budou zdrojem knihy GOMBRICHA E. H. *Příběh umění* a ŠAMŠULY P. a ADAMCE J. *Průvodce výtvarným uměním*.

Oporou mi bude kniha TROJANA R. a MRÁZE B. *Malý slovník výtvarného umění*, ve kterém budu hledat vysvětlení pro neznámé pojmy objevující se ve výše uvedených publikacích.

1. Fenomén kresby

1. 1. Pojem kresba

V této kapitole bude kresba představena v několika rovinách. V první řadě jako fenomén materiální (techniky, technologie, materiály atd.), dále jako proces, který má význam pro svého tvůrce (ať už jím je umělec nebo dítě), a pohlédneme na kresbu také jako na podnět pro diváka a jeho vnímací a myšlenkový aparát.

Je otázkou, dá-li se v jedné větě vyjádřit podstata kresby – média, jehož průběh historií je tak bohatý a komplikovaný; média, které stálo při samotném vzniku výtvarného umění a zásadní měrou ovlivňovalo jeho další vývoj.

Je to v první řadě výrazově silný prostředek vizuální komunikace.¹ Při pohledu na výtvar se mnohý člověk zamýšlí, co asi bylo kreslíři inspirací pro tu či onu kresbu, co nám právě tímto způsobem chtěl sdělit. Můžeme tak nacházet nejnaternější prožitky či tužby autora, a tak nahlédnout do tajemných koutů jeho duše. Naše mysl se soustředí na to, co a proč autor spodobnil, ale méně už na to jak, což tvrdí také Diana a Nick Meglinovi.²

Nyní budou přiblíženy interpretace pojmu kresba z různých pohledů. V obecném povědomí se za kresbu považuje výtvarné umění vytvořené rozmanitými kresebnými pomůckami. Jako podklad kresby se tradičně užívá dvourozměrné médium.³ Z tohoto obecného shrnutí plyne, že kresba je technika, při níž výsledné zobrazování je plošné a vzniká pomocí linie (čáry), bodů a jejich kombinací.

Mnohem konkrétnější vymezení tohoto pojmu nalezneme v Malém slovníku výtvarného umění. Podle této publikace je to zobrazení skutečnosti pomocí čar nebo bodů; základní kresbou je liniová kresba vyznačující rysy předmětu, v níž se stínu

¹ vizuální komunikace – (lat.), sdělování informací prostřednictvím grafických znaků a symbolů nebo dalšími výtvarnými prostředky (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 214)

² Srov. MEGLIN, Diana; MEGLIN, Nick. *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. 1. vydání. Praha : Portál, 2001. 223 s. ISBN 80-7178-446-X., str. 19

³ Srov. Kresba [online], poslední aktualizace 9. září 2005 22:46 [cit. 1. 2. 2011], Wikipedie. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kresba>

(objemu) dosahuje šrafováním. Autoři se zmiňují také o malířské kresbě - provádí se roztíráním uhlu, křídly či rudky a lavírováním⁴ tuše.⁵

Zajisté si lze představit, že kresebnou linii může kreslíř dovést do mnoha podob. Od velmi tenké až po silnou, od rovné po zakřivenou. Každá čára má svůj výraz. Roztřesená a mírně zakřivená může působit nejistě a naopak čáry hladké vzbuzují pocit klidu a vyváženosti. Tato linie ve skutečnosti neexistuje, jen si ji kreslíř na objektu představuje ve své fantazii a snaží se ji napodobit pomocí pestré nabídky rozličných nástrojů. Ale takováto prostá a běžná „čára“ v sobě nese tolik významných informací. Každé dílo si přináší svou zvěst, která čeká, až bude přečtena a pochopena. Dítě si při kresbě několika linií dokáže prožít celý příběh. Jeho linie je pro něj dějem, a tak při kresbě zubaté linie vrčí jako dinosaurus a při rychlých dlouhých tazích zapiští jako brzdy u auta. Během své činnosti prožívá spoustu dobrodružství. Měli by se tedy i pedagogové s dětmi při prezentaci nějaké kresby takto zamyslet a pomoci jim nahlédnout do těchto tajů. Je možné si povšimnout, jak ve svých kresbách sdělují své city, radosti i starosti, obavy i tužby. Takto odkrývají taje světa a postupně tak začínají chápat jeho logiku. A kreslení jim dovoluje přenést se z reality do své představivosti.

„Kresbu bychom měli v rámci našeho pedagogického zaměření chápat především jako vyjadřovací prostředek (podobně jako např. mluvený nebo muzikální projev). Kresba dokáže být stejně prožitková jako báseň a dokáže působit na emoce stejně přímočaře jako hudba.“⁶

Z psychologie je známo, že prvotní je zrakový vjem. Ten je založen na promítání obrazů věcí, od kterých se odrážejí světelné paprsky. Takto vzniklá informace je přenesena do mozkového centra, které si obraz uvědomí a přemítne do normální polohy, přestože průmět na sítnici je vzhůru nohama. Každé ze dvou očí téhož člověka vidí předmět pod jiným zorným úhlem. To lze vysvětlit tak, že k němu zaujímá jinou polohu a dívá se na něj jiným směrem. Kreslířovo vidění se však značně liší od obvyklého

⁴ lavírování – rozmývání tušové kresby vodou a štětcem do měkkých ploch (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 112)

⁵ Srov. TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 114

⁶ Srov. ŘEPA, K. *Studijní opora k předmětu Kresba* (nevydané texty)

užívání zraku. Postupně se musí naučit soustředěnému a hlubokému pozorování. Je nutné si uvědomit, že při studijně zaměřené kresbě⁷ se musí zprvu přehlížet detaily a zaměřit se na předmět jako celek, na jeho tvar. Objekt si zjednodušit, ale zachovat jeho charakteristiku – tomuto se říká výtvarná zkratka.⁸ Vidění je podle Zdeňka Hosmana aktivní vysoce výběrovou činností. K oddělení těchto dvou polarit dochází různými druhy kontrastů, přechodů a kontur⁹, které musí divák postřehnout. Betty Edwardsová shrnuje, že komplexní schopnost kreslit to, co vidíte, vyžaduje pouze pět základních složek a tyto vjemové schopnosti potřebují trénink:

- vnímání okrajů
- vnímání prostorů
- vnímání vztahů
- vnímání světla a stínů
- vnímání celku¹⁰

O zrakovém vnímání se dočteme u dalších autorů z oboru obecné psychologie, např. Rity L. Atkinsonové. Zmiňuje se o citlivosti zraku. Vysvětluje, že světlo je viditelné záření, jehož podstatou jsou elektromagnetické vlny. Náš zrakový systém převádí tyto vlny na barvy.¹¹ Toto se samozřejmě netýká kresby abstraktní. Tato práce se tedy bude dále zabývat kresbou obecněji.

⁷ studijní kresba – kresba detailů, která je přípravou ke konkrétnímu dílu nebo vzniká při cvičení (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 104)

⁸ Srov. KANDINSKY, Vasilij. *Bod linie plocha : příspěvek k analýze malířských prostředků*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2000. 191 s. ISBN 80-86138-16-X.

⁹ kontura – (fr.), obrysová linie oddělující v kresbě od sebe jednotlivé tvary nebo tvar od prostoru (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 101)

¹⁰ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 31

¹¹ Srov. ATKINSONOVÁ A KOL., Rita L. *Psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. 751 s. Dostupné z WWW: <www.ulozto.cz>. ISBN 80-7178-640-3., str. 34

Je důležité, o jaký druh kresby se jedná a co je jejím cílem. Jedno z možných rozčlenění kresby navrhují Raul Trojan a Bohumír Mráz. Hlavním hlediskem dělení je pracovní postup:

- skica – náčrt, první zachycení obrazu
- studie – detailní kresby částí kompozice
- kartón – kresba v definitivním formátu obrazu¹²

Kohokoli na základě vědomí obtížnosti kresebného procesu možná napadne, proč by měl kreslit? Jaký z toho má užitek? Tato otázka není při žádných uměleckých činnostech na místě. Při kreslení by cílem neměla být vidina nějakého prospěchu, odměny nebo zisku, ale pouze vlastní pocit uspokojení, potěšení, hrdosti nebo jen pouhé radosti. Ale mnohokrát bylo o této problematice psáno v souvislosti s velmi známými a úspěšnými umělci. Bylo to dáno společností, která povrchně hodnotila pouze vzhled hotového díla. Byli tedy nuceni něco dokázat často tím způsobem, že napodobovali. Podstatu výborně zachycuje vyjádření V. Kandinského: „...umělec pracuje ne proto, aby si zasloužil chválu nebo obdivu anebo aby unikl výtkám a hanbě, nýbrž je poslušen kategorického imperativního hlasu, který je hlasem vládce; a před ním se umělec sklání jako jeho otrok.“¹³

Žákům bychom měli tuto otázku též nastínit, aby se podobným nesnázím vyhnuli a kresba byla pro ně vyjádření myšlenek a pocitů v tom nejčistším, a proto nejpůvabnějším smyslu. Zde je namísto upozornit na zaměňování dvou zcela rozdílných pojmů - kreslení a dělání kreseb. Nejde nikoli o kvanta obrázků, ale o proces.

Tato tematika úzce souvisí s osobností pedagoga, protože právě ten by neměl hodnotit a vyhlašovat „vítězný obrázek“. Takové hodnocení výtvarných děl je subjektivní. Je to názor pouze jednoho člověka. V kresbě neexistuje správně ani špatně – žádná čistá chuť a pokus se výtvarně vyjádřit nejsou špatné.

¹² Srov. TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 104

¹³ Srov. KANDINSKY, Vasilij. *Několik kreseb, veršů a myšlenek Vasily Kandinského*. Praha : Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1965. 38 s., str. 8

1. 2. Zásady a tradiční technologie kresby

Ze zkušeností učitelů kresby přirozeně vyplývá, že odstranění neobratnosti v kresbě je přímo úměrně podmíněno intenzivním a trvalým cvikem. Některá z následujících doporučení se týkají osobnostních vlastností a Jaromír Uždil je shrnul do několika vět. Patří mezi ně například zásada kreslit co nejčastěji. Po několikátém kreslení téhož objektu lze nečekaně zjistit, že ruka získala jistý švih. O tom, co vlastně kresbou kultivujeme se vyjadřuje ve své knize Zdeněk Hosman. Zmiňuje se o tom, že mnozí se domnívají, že umět kreslit je především zručnost čili dovednost šikovných rukou. Tím je těžce opomíjeno specifické vidění, cítění i výtvarné myšlení.¹⁴

Druhou ze zásad je být vytrvalý a mít vůli opravovat svoje chyby. Jen tak je možné znovu a znovu usedat s tužkou v ruce nad prázdný papír a ohlédnout se za předchozí kresbou, poučit se a zjistit, že pokrok v kresebné činnosti je viditelný.

Další zásadou je dobrá pozorovací schopnost.¹⁵ V obecné psychologii je uváděno, že schopnosti jsou vlastnosti osobnosti, které se člověk dokáže naučit a výcvikem a zkušenostmi rozvíjet.¹⁶ Podle Vladimíra Poupy a Jana Vosečka vnímání, pozorování a výtvarné vidění rozvíjí zejména tematické práce, jejichž základem je právě zobrazování okolního světa.¹⁷ Měl by tedy pedagog své hodiny realizovat i mimo svou třídu?

¹⁴ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 31

¹⁵ Srov. UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta : Výtvarný projev a psychický život dítěte*. 5. přeprac. a dopl. vyd., v Portále 1. . Praha : Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7178-599-7(Brož.).

¹⁶ Srov. ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 378 s. ISBN 14-652-80., str. 61

¹⁷ Srov. POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84., str. 39

1. 3. Kresba a barva

V oblasti barev je nutné zmínit se o různosti kresebných médií. Kresba nemusí být nutně jen černobílá. Je to jen jedna z možností. Vedle klasicky zažitých černobílých médií se do popředí dostávaly i kresby barevné. Ty mají odlišný výrazový potenciál, protože obsahují jednu zásadní informaci navíc – barvu. V divácích probouzí rozdílné asociace. Neznamena to však, že je nutné řídit se reálnou podobou barev. Barva v kresebném médiu umožňuje často kreslíři vytvořit expresivněji laděný projev. Kresebné dílo by si stále mělo zachovávat svůj základní a charakteristický znak – převažující linii. Na odlišnosti výrazového potenciálu kresby barevné a černobílé se můžeme podívat v kapitole odkazující na bohatou obrazovou přílohu (obr. č. 1, 2).

Odlišnou alternativou začlenění barev do kresby mohou být barevné papíry sloužící jako podklad. Kreslit neznamena pokrýt čarami celý papír, ale lze zakomponovat právě i čistá místa, která se tak stanou součástí celé kompozice¹⁸.

Jsou kreslíři, kteří upřednostňují kresbu pouze jednou barvou, ať už si zvolí tužku, inkoust, tuš či rudku. „Černobílá kresba je mi bližší než barvy.“ prozrazuje na sebe současná kreslířka komiksu *Lucky Boy* Renata Wilflingová, který se dočkal i anglického překladu a už putuje do světa. Prioritou pro ni je, aby i bez zářících barev bylo z kresby vidět, co se postavám honí hlavou, aby jejich obličejové a postoje hrály. Čtenář musí z kresby cítit emoce, což podle R. Wilflingové jde v tomto komiksu bez problémů, protože je zasazen do temného, drsného prostředí plného lidí z podsvětí a „podrazáků“.¹⁹

¹⁸ kompozice – (lat.), skladba, uspořádání prvků do smysluplného celku (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 99)

¹⁹ Srov. KOHOUT, Jiří. Černobílá kresba je mi bližší než barvy. *Tachovský deník* [online]. 20.3.2010 18:45, [cit. 2011-03-25]. Dostupný z WWW: <www.tachovsky.denik.cz>.

2. Kresba ve výtvarné výchově

V této kapitole pohlédneme na současné pojetí a postavení kresby ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy, specifikách a mimořádné pozici tohoto vyučovacího předmětu mezi ostatními předměty. Má své rysy a poslání, která budeme v jiných předmětech hledat jen stěží. A tak mají učitelé výtvarné výchovy jedinečnou možnost rozvíjet v dětských osobnostech takové kvality, které nikde jinde nemají šanci získat. Tím je role učitele výtvarné výchovy velmi zavazující, protože plnění výchovně vzdělávacích cílů tohoto předmětu probíhá zcela odlišně než u těch zbylých. Proto je třeba zdůraznit nejdůležitější nároky a požadavky na učitele a jeho kompetence. Jednou z nich je učitelovo povědomí o existenci různých typologií kreslířů. Neopomeneme dřívější ani současnou koncepci výtvarné výchovy s vazbou na kresebné techniky a související náměty.

Výtvarné umění i výchova má v oblasti vzdělávání, poznávání a vychovávání zcela výjimečné postavení. O tom je přesvědčena i Michaela Terčová, která na slovo *výtvarný* nahlíží z etymologického hlediska. Základem slova je TVAR, činnost s tím spojená je vyTVÁŘení, TVARování, výTVARná...²⁰

Podle Zdeňka Hosmana na základních školách setrvale dominují plošné výtvarné práce. Jeho snahou je začleňovat do výuky i ostatní výtvarné aktivity. Zde je jeho rozčlenění podle uplatnění výtvarných médií:

- plošné výtvarné aktivity – kresba, malba, koláž, grafika, fotografie...
- trojrozměrná tvorba – modelování, tvorba objektů...
- intermediální akce – animace výtvarného díla, land art, instalace...²¹

Z. Hosman navrhuje názorný příklad struktury výtvarných aktivit. Je to pouze návrh a učitelé ho mají považovat za pružný s proměnami vyplývajícími z ontogenetických zákonitostí, typologických dispozic žáků a jejich psychologických

²⁰ Srov. Sympozium České sekce INSEA. *Rámcové vzdělávací programy a výtvarná výchova*. 1. vydání. Plzeň : Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2006. 206 s. ISBN 80-7043-504-6., str. 67

²¹ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 17

faktorů:

Celky výtvarných aktivit	Formy aktivit	Ročníky		
		1. - 3.	4. - 6.	7. - 9.
Plošné výtvarné aktivity	výtvarné experimentace	10	10	5
	výtvarné studium skutečnosti		10→15	20
	výtvarné vyjadřování imaginace	45	30←25	20←15
Trojrozměrná tvorba	výtvarné experimentace	10	10	15
	výtvarné studium skutečnosti		5	5→10
	výtvarné vyjadřování imaginace	25	20	15
Intermediální akce	výtvarné experimentace	10	15	20

Obr. z knihy Didaktický skicář²², str. 18

V návrhu je patrné, jaké jsou doporučené proporce lekcí pro kresbu. Plošné výtvarné aktivity, kam patří kresba, mají na prvním stupni ZŠ stále největší časovou dotaci. Vypovídá to vedle o její důležitosti.

Předpokladem pro plnohodnotné kresebné vyjádření člověka jsou nezbytné výtvarné vyjadřovací prostředky. Nebylo by možné vytvořit tak komplexní a obdivuhodný obrázkový jazyk, jako jsou různé informační tabule, dopravní značky atd. Mezi povinnosti pedagoga patří také pomoci dětem osvojit si a umět používat výtvarné vyjadřovací prostředky, mezi něž ve výtvarné výchově patří:

- výtvarné prvky (linie, tvary, barvy, ...)
- výtvarné techniky (kresba, modelování, malba, ...)
- výtvarné nástroje (tužka, pastelka, voskovky, nůžky,...)
- výtvarné materiály (papír, textil, modelovací hmoty,...).

Tyto čtyři body zahrnují vše podstatné, co je pro první stupeň základní školy nejdůležitější. Kolektiv autorů Výtvarného čarování k těmto základním výtvarným prostředkům přidává navíc:

- výtvarnou kompozici (vztahy mezi prvky – proporcionalita, rytmus, symetrie, asymetrie, kontrast, harmonie,...)
- výtvarné symboly (obsahy závislé na imaginaci tj. obraznosti, představivosti a fantazii tvůrce i diváka)
- proces tvorby (osobitý přístup k výtvarnému vyjádření skutečnosti či fantazijních představ – tj. u dětí 1. stupně ZŠ zjednodušení, náznak, nadsázka, typizace²³, personifikace – přizpůsobené věkovým zvláštnostem).²⁴

²² Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 18

Děti kreslí od raného věku přirozeně a bez ostychu vše, co vidí kolem sebe nebo ve své mysli. Kreslí někdy i dříve než mluví a kresba je právě jako řeč. Děti tak sdělují, co vidí nebo cítí i později ve starším věku.

Roeselová rozděluje kresbu ve výtvarné výchově do třech základních okruhů:

- kresba z představy – kreslíř zobrazuje bezprostřední zážitky a zkušenosti, ale také své city. Osobitě zaznamenává pomocí kresby své postřehy a fantazijní představy. Nekreslí reálné objekty podle předlohy, nýbrž se jen zahloubá do vzpomínek, pocitů nebo svých představ a následně je promítne do své kresby.
- kresba motivovaná skutečností – dítě zobrazuje svůj vztah ke skutečnosti. Objekt, který ho bezprostředně zaujme, aktivizuje jeho pozornost a nutí výtvarně uvažovat o jeho zpracování. Stěžejní roli hraje rovněž volba kreslicího materiálu, jehož použitím dostává totožný objekt odlišné podoby. Specifickou kresbou podle skutečnosti je *studijní kresba*. Jde o výtvarné zachycení věcné podstaty předmětů denní potřeby, zátiší, krajiny, zvířat, postav a tváří.
- návrhová kresba – kreslíř si promyslí téma a uvažuje o jeho zobrazení. Tento typ kresby je spíše přípravnou fází. Napomáhá rozvrhnout si tak téma pro další zpracování jinou technikou, např. malbou.²⁵

Také Zdeněk Hosman se ve své knize *Didaktický skicář* zabývá výtvarným studiem skutečnosti. Žáci podle něj nemají v počátcích výtvarného poznávání a vyjadřování skutečnosti podle modelu vypěstovanou dovednost pozorně vnímat to, co mají před sebou, jako realitu. Stejně kreslí podle své představy. Arnheim tuto skutečnost výstižně komentuje: “Příliš mnoho myslíme a málo se díváme.”²⁶ Navzdory tomu na našich

²³ typizace – (řec.), zobecnění nejpodstatnějších vlastností (osob, předmětů), (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 206)

²⁴ Srov. SLAVÍKOVÁ, Vladimíra; HAZUKOVÁ, Helena; SLAVÍK, Jan. *Výtvarné čarování : artefiletika pro předškoláky a mladší školáky*. 1. vydání. Praha : PF UK, 2000. 179 s. ISBN 80-7290-016-1.

²⁵ Srov. ROESELVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X. str. 24-25

²⁶ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 22

školách stále převažují v kresbách, malbách, kolážích atd. výtvarné práce z představy. Karla Cikánová s názory Z. Hosmana a Arnhaima souhlasí: “Nejde nám přece o dokonalé kopírování skutečnosti, ale o poznávání záhad lidského vidění prostoru a objevování krásy obyčejných věcí.”²⁷

2. 1. Vliv osobnosti učitele na kresebný projev žáka

U učitele výtvarné výchovy se předpokládají určité **kompetence**, tj. souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot.²⁸ To znamená, že se jedná o teoretickou a praktickou rovinu. Teoretická zahrnuje znalosti z oblasti výtvarného umění, estetiky, didaktiky výtvarné výchovy, pedagogiky, psychologie a neměla by být opomíjena filosofie. Měl by se neustále vzdělávat, umět se orientovat v odborné literatuře o umění a estetice, měl by mít přehled o výstavách a sledovat novinky o současném výtvarném umění. Do praktické roviny se řadí široké spektrum dovedností. Primárně se jedná o dovednosti výtvarné, dále motivační a komunikační. To vše, podle autorů publikace *Art education*, zvyšuje autoritu učitele a mezi ním a žáky tak vzniká specifický vztah, protože žáci jsou těmito kvalitami učitele nevědomě ovlivňováni a přijímají je.²⁹ Je výhodou, je-li učitel výtvarné výchovy výtvarně činný, tzn. tvoří, vystavuje a jeho osobnost je poznat už při vstupu do školní budovy (např. chodby jsou vyzdobené uměleckými reprodukcemi a žákovskými pracemi s různou tematikou a technikami atd.). Neodmyslitelnou kompetencí je pozitivní vztah k dětem, což se podílí na utváření osobnosti dítěte. Měl by mít motivační schopnosti, být komunikativní a být schopen učivo vysvětlit a prakticky ukázat (např. nějakou novou techniku apod.)

Učitel by neměl zapomínat, že obsah výtvarné výchovy se bezpodmínečně musí skládat ze dvou částí (tzn. dvojích činností). **Aktivních výtvarných činností**, čímž je míněna samostatná výtvarná činnost, a **percepčních činností**, čímž je myšleno vnímání

²⁷ Srov. CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7.

²⁸ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>.str. 14

²⁹ Srov. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1., str. 37

uměleckých děl, poznávání jevů výtvarného umění a výtvarné kultury. Děti by měly mít možnost setkat se s kresbami z různých historických epoch dějin, získat o nich základní povědomí (např. charakteristické znaky pravěké kresby, renesančních či secesních kreseb), tím si osvojit dovednost hodnocení a utváření vlastního postoje ke kresbě či osobitého kresebného stylu. Tato druhá část je často opomíjena. Důraz se hlavně v minulosti kladl jen na praktickou kreslířskou zručnost. Učitel by měl, podle autorů knihy *Art education*, nenuceným způsobem začleňovat do hodin právě i střípky teorie. Žáci ani nemusí tušit, že právě nastává „chvilka teorie“, a nevědomky si tyto vědomosti osvojí a stejně nevědomě je později budou používat v praktických výtvarných činnostech. Jen tak se stává plnohodnotným pedagogem zodpovědným za svou práci.³⁰ Nyní už však učitelé začleňují do hodin i výtvarnou kulturu. Správně a zodpovědně tak plní specifické cíle výtvarné výchovy, mezi které patří rozvoj vnímání, uvědomění si důležitosti umění, vytvoření základů esteticky hodnotícího vztahu k uměleckému dílu a pěstování návyků pravidelného kontaktu s ním.

Z tvrzení Zdeněka Hosmana plyne, že zmiňované skutečně se doplňující partnerství teorie a praxe bývá spíše jen ideálem. Školská praxe totiž ukazuje, že tento problém zůstává stále otevřený, někdy nevyřešený, nebo dokonce v pozici rezignace.³¹

Výtvarná výchova je na prvním stupni pojímána jako sled hlavně kresebných, malířských a méně často pak trojrozměrných či grafických činností. Rámcový program pro základní školy dává učitelům volnost v časovém rozplánování učiva.³² Přitom má však dojít k rozvoji a dosažení klíčových kompetencí³³ a očekávaných výstupů.³⁴

³⁰ Srov. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1., str. 41

³¹ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0.

³² Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>.

³³ klíčové kompetence - souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány: kompetence k učení; kompetence k řešení problémů; kompetence komunikativní; kompetence sociální a personální; kompetence občanské; kompetence pracovní. (*Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>., str. 14, 123)

³⁴ očekávané výstupy - vymezují úroveň, které mají všichni žáci prostřednictvím učiva dosáhnout; jsou stanoveny orientačně (nezávazně) na konci 3. ročníku (1. období) a závazně na konci 5. ročníku (2. období), (*Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>., str. 124)

Pedagog stále střídá náměty a obměňuje výtvarné postupy. Tímto způsobem se snaží, aby výtvarná výchova byla pro děti zajímavou a radostnou aktivitou a vzbuzovala u nich zájem. Vedle klasických a již známých výtvarných disciplin, lze začlenit během školního roku i techniky méně známé či netradiční, které do hodin vnesou radost, hravost a tvořivost.

Rada – ano či ne? Žádost dítěte samozřejmě nelze úplně odmítnout, ať už se týká technických věcí či zpřesnění dětské představy. Ale jak daleko má pedagoga pomoc zajít? Jelikož pokud si člověk sám zvolí směr a objeví svou cestu, má pro něj mnohem silnější hodnotu, přestože ho stojí více úsilí. Tento postoj zmiňují i autoři knihy *Art education* – učitel má motivovat, povzbuzovat, ale řešení daného výtvarného problému nechat pouze na dětech.³⁵ Mají tím namysli, že by učitelé neměli zasahovat do kresby dítěte vlastní rukou. Také J.J.Rousseau odmítal jakékoli vedení a usměrňování. Prosazoval, aby děti pracovaly podle vlastního uvážení, podle svých zájmů. Nekladl důraz na kvalitu výtvarného projevu. Kreslení má napomáhat dětské osobnosti k poznávání a pochopení přírody, rozvíjení pozorovací schopnosti, citu a vnímavosti.³⁶ Naopak malou pomoc žákům, avšak pouze ústní, neodsuzují Vladimír Poupa a Jan Voseček, kteří v jednom příkladu realizace hodiny uvádí, že pedagog radí, popřípadě upozorňuje na vhodné umístění a velikost figur či vyplnění plochy. Do práce však učitel dítěti nezasahuje.³⁷

Začne-li dítě přijímat hotová schémata dospělých, zastaví se jeho výtvarný vývoj. Výsledek bude možná na první pohled pro nezasvěceného jedince hezčí, ale pro dítě zcela bezcenný.

S dnešní dobou se mění i postavení učitele výtvarné výchovy, o čemž se dočteme v anglické publikaci *Creative Lesson of Visual Art Education*. Autoři se domnívají, že s rostoucím množstvím informací a volnému a neomezenému přístupu,

³⁵ Srov. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1., str. 40-41

³⁶ Srov. BANÁŠ, Jan. *Didaktika výtvarnej výchovy*. 1. vydání. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 350 s. ISBN 80-08-00013-9.

³⁷ Srov. POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84., str. 53

který k nim děti mají, by se měl učitel pokusit vytvářet v nich kritický postoj.³⁸ Děti bez rozmyslu a pasivně naslouchají televizi a počítači. Učitel by na ně měl nenápadně působit, a tak jim pomoci k selekci informací na pravdivé a lživé, přínosné a zbytečné, kvalitní a špatné. Tak si postupem času nevědomě vypěstují vlastní postoj také k výtvarným činnostem a umění.

2. 2. Výtvarná typologie a role určení výtvarných preferencí žáka i učitele

Dítě si při své „první“ linii prožije obrovská dobrodružství, jak bylo uvedeno v kapitole 1. 1. To je jeden ze znaků, čím se výtvarná výchova liší od ostatních školních předmětů. V nich dětská duše nemá tolik prostoru popustit uzdu své fantazii a citům. Ve výtvarné výchově je mu tato možnost dána a učitel by se měl ze všech sil snažit, aby tento čas nebyl zbytečně promrhán. Během těchto hodin si najde uplatnění každé dítě a má zde otevřený prostor projevit své tužby či obavy, přání či radost. Je to jakási nenásilná forma ventilace dětských citů. Samozřejmě budou ve třídě i děti méně šikovné a nebude to jejich doména, a tak musí učitel činnosti a témata promyslet tak, aby i tito jedinci odcházeli z hodiny spokojení, šťastní, s pocitem zodpovědně odvedené práce a uplatnění sebe sama.

Mezi dětmi jsou různé typy kreslířů. Výtvarná typologie vychází z osobnosti dítěte. Je prokázáno, že jeho výtvarný projev je závislý na psychických vlastnostech, a výtvarné projevy se od sebe liší v souvislosti s dětským charakterem. Z textu knihy *Art Education* vyplývá víceméně totéž. Výuku, tzn. cíle, techniky i témata musíme přizpůsobit dětem, což jim napomůže ke klidnému a užitečnému výtvarnému vývoji. Pro učitele je znalost typologie nezbytná, protože při hodnocení výtvarného projevu musí přihlížet k individuálním schopnostem a tvůrčímu vývoji dítěte. Je důležitá při zadávání témat, technik a způsobů práce.³⁹ Žádné dítě však nelze zařadit přesně

³⁸ Srov. TACOL, Tonka. *Creative Lesson of Visual Art Education*. Bratislava : DIGIT, 2007. 168 s. ISBN 978-80-968441-3-5

³⁹ Srov. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1., str. 35

k určitému výtvarnému typu, nejvíce dětí je smíšeným typem. Typologií se zabývalo mnoho autorů, dovolím si uvést některé z nich:

Výtvarná typologie podle JAROMÍRA UŽDILA:

- a) **Extravertní typ** – tito kreslíři se snaží co nejvěrněji zachytit vzhled zobrazovaného předmětu popisným vyjádřením s detaily, zachycením prostoru, překrýváním tvarů. Pracuje většinou přesně, logicky, ale může se stát, že bez vlastního výtvarného názoru. Tento typ se vyskytuje převážně u chlapců, kteří raději kreslí a modelují, než malují. Raději uvítají náměty a úkoly technického zaměření, studijní a experimenty s výtvarnými technikami. Expresivní náměty jim moc nevyhovují.
- b) **Introvertní typ** - projevuje se vlastním niterným vztahem k zobrazovanému objektu či námětu. Objekt většinou nemá přesnou podobu, jeho práce je zajímavě barevná. Začíná práci, aniž by měl o ní přesnou představu, teprve v jejím průběhu hledá výtvarné řešení. Jeho práce je pro něho stejným objevem jako pro diváka, je z ní cítit tvůrčí nadšení. Uplatňuje velkou fantazii. Nedostatky se vyskytují většinou jen v technice, kterou někdy méně zručně zvládá. Oblíbenými náměty jsou z oblasti fantazie – vesmír, podmořský život...

Výtvarná typologie podle VICTORA LÖWENFELDA:

- a) **Vizuální typ** - odpovídá Uždilově extrovertnímu typu – zajímá se o studijní zobrazení objektu, o barvu má zájem pouze z hlediska přesnějšího vystižení předmětu.
- b) **Haptický typ** - odpovídá Uždilově introvertnímu typu – naopak rád pracuje s barvou, jsou to práce barevně zajímavé až extravagantní, originální.

Výtvarná typologie podle RAOULA TROJANA:

- prováděl členění podle inklinace žáka k technickému provádění práce, k volbě výtvarných prostředků
- a) **Typ grafický** – lépe se vyjadřuje kresbou, typické jsou obrysy předmětů. Nerad pracuje s barvou, užívá je omezenou škálu barev, vyhovuje mu kombinace černé a bílé. Plochu řeší raději šrafováním než barevně plošně.
- b) **Typ malířský** – pracuje s nezvyklými barevnými tóny, barva převažuje nad tvarem, který pro něho není tak důležitý.

- c) **Typ plastický** – vyniká v modelování, zaměřuje se na tvar, prostor, objem. Dokáže uplatnit dobré pozorovací schopnosti a fantazii, dobře kreslí, ale nerad a špatně se vyjadřuje barvou. Ve výtvarné výchově bývá méně úspěšný pro nedostatek příležitostí k práci s hmotou.
- d) **Typ konstruktivní** – má dobrou představivost a fantazii. Převládá výtvarně řemeslná složka, preciznost převažuje nad výtvarností. Pěkně kreslí, barva je jen doprovodnou složkou.

Výtvarná typologie má mimořádný význam v době, která je označována jako období **výtvarné krize žáků**⁴⁰. První výtvarná krize nastává v období vstupu dítěte do školy. Nastupují nové objekty, prvky jeho zájmu, mnoho informací, nových jevů a zážitků – dítě ztrácí o výtvarnou výchovu zájem. Později se objevuje druhá výtvarná krize, v období mezi 11. až 14. rokem života dítěte. Dítěti se nedostává fantazie, jeho projev je bez nápadů, nerad kreslí figury (s dovětkem „neumím to nakreslit“), je nespokojen se svým výsledkem, ztrácí jistotu, obává se neúspěchu, často se po snaze po dokonalejším vyjadřování uchyluje k obkreslování.

Tuto problematiku by měl každý učitel vzít na vědomí a střídát různé typy výtvarné práce, volit úkoly individuální i skupinové, různorodé náměty a techniky. Dát možnost žákům samostatné volby v rámci námětu či techniky.

2. 3. Vybrané momenty akcentující kresebné techniky ve starších koncepcích VV

Mnohé zajímavé momenty z historie kresby a jejích technik nalezneme ve starší publikaci Jána Banaše.⁴¹ Napsal ji jako učebnici pro své vysokoškolské studenty. Je pojatá didakticky, pojednává o koncepcích, cílech, směrech a metodách v historii kreslení a výtvarné výchovy.

Dávno před zavedením povinné školní docházky si **Jan Amos Komenský**

⁴⁰ výtvarná krize – pokles přirozené dětské výtvarné aktivity

⁴¹ Srov. BANAŠ, Jan. *Didaktika výtvarnej výchovy*. 1. vydání. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 350 s. ISBN 80-08-00013-9.

(1592 – 1670) jako první uvědomil význam kreslení pro rozvoj dětské osobnosti, a tak se ve svých spisech (*Velká didaktika, Orbis pictus, Informatorium školy mateřské*) věnuje organizaci, metodám a didaktice kreslení. Základ vidí v objevování a pozorování krás prostředí. Prosazoval aktivitu, tvořivost a hru – respektoval dětskou přirozenost. Zdůrazňoval, aby děti kreslili už v raném věku, co je napadne (čáry, body...).

Význam kreslení pro rozvoj osobnosti zdůrazňoval také **John Locke** (1632 – 1704). Prosazoval myšlenku, že se má rozvíjet smyslové vnímání, zručnost a přenos skutečnosti na základě perspektivních⁴² zásad.

Svoje názory na kreslení rozvedl v díle *Emil čili o výchově* **Jean-Jacques Rousseau** (1712 – 1778). Jeho prioritou byla zásada přirozeného rozvoje dětské osobnosti. Odmítal jakékoli vedení a usměrňování – chtěl, aby děti pracovaly podle vlastního uvážení, podle svých zájmů. Nekladl důraz na kvalitu výtvarného projevu – kreslení má napomáhat k poznávání a pochopení přírody, rozvíjení pozorovací schopnosti, citu a vnímavosti k přírodě, což bylo zmíněno v kapitole 2. 1.

S konkrétní myšlenkou zavést výtvarnou výchovu do základních škol přišel **John Heinrich Pestalozzi** (1746 – 1837). Byl stejně jako J. A. Komenský a J. J. Rousseau zastáncem kreslení podle přírodní skutečnosti, s cílem rozvíjet analytické myšlení. Nejdříve ale podle jeho názoru musí předcházet mnoho kreslířských cvičení. Tak rozvíjet zručnost a znalosti geometrických tvarů. Tímž se ale nesplnil cíl zobrazit přírodní skutečnost, ale žáci se jen utápěli v technických cvičeních

Reformy **Marie Terezie** (1717 – 1780) a jejího syna Josefa II. (1741 – 1790) o zavedení povinné školní docházky změnily školskou strukturu a poprvé se věnovala pozornost vyučování kreslení na ZŠ. České země (patřily v té době pod správu Rakouska) **v roce 1774 zařadily kreslení jako řádný vyučovací předmět od 4. třídy**. Sledoval se však stále čistě praktický cíl: vychovávat zručné řemeslníky pro společnost, čímž bylo kopírování ornamentů.

O stavu a úrovni vyučování kreslení v 1. polovině 19. století máme jen málo dokladů, ale z ohlasů, rad učitelů a neodborníků je zřejmá neuspokojivá situace. Spíše se kreslení využívalo jako tiché zaměstnání rychlejších či zlobivých žáků, hlavně v malotřídnicích školách. Základní metodou bylo kopírování předlohy.

⁴² perspektiva – (lat.), iluzivní zobrazení trojrozměrného prostoru v ploše (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 151)

Roku 1874 vyšly definitivní osnovy kreslení na ZŠ. Kreslení se mělo zaměřit na správné osvojení geometrických tvarů, výcvik v odhadu oka a schopnosti ruky. Byly uplatňovány kreslířské techniky a metody směřující k technickému výcviku bez esteticky-výchovného záměru. Naštěstí se už opouštělo od kopírování předloh a pomalu vnikly do výtvarné výchovy i techniky a náměty nové, protože sami učitelé byli proti nudným geometrickým cvičením, které omezují samostatnost a tvořivost dětí.

Na rozhraní 19. a 20. století se objevují nové názory na obsah a metody výtvarné výchovy. Souvisí s politickými, sociálními a hospodářskými změnami. Do popředí zájmu se dostává výtvarné umění a nové umělecké směry. Na podnět neustálého volání po radikální reformě byl uskutečněn londýnský sjezd roku 1908, kde se rozhodlo o zavedení reformy v kreslení. Reformy obsahové a metodické. Kresební náměty a techniky měly pomoci v respektování psychologických zvláštností dítěte a výchově k umění. Učitelé o tyto změny projevíli velký zájem.

L. Prang (1824 – 1909), americký pedagog, navrhl velmi odbornou metodiku „Základy umělecké výchovy“, ve které požadoval zobrazování podle přírody, výchovu uměním, pozorování a analýzu skutečnosti, rozvíjení představivosti, zručnosti a citu pro krásu a kreslení z představy. Přináší také zcela nové náměty - kreslení figury, zvířat, krajiny. Reforma k nám přišla příliš rychle, nebyli jsme metodicky ani materiálně připravení. Mnozí učitelé nepochopili podstatu reformy a opět se zúžila do ornamentálního kreslení.

Osnovy se stále měnily. Přestože např. ty z roku 1905 zdůrazňovaly rozvoj zobrazovacích, rozumových a pozorovacích schopností a měly být pro dítě zdrojem nových duševních zálib, nebyly vhodné. Stále se totiž upřednostňovalo kreslení podle předlohy a z paměti pomocí omezené nabídky technik. Dokonce navrácením se ke geometrickým tvarům, práci s pravítkem a kružítkem byly osnovy kreslení z roku 1911. V prvních československých osnovách kresby z roku 1920 byl obsah pojat zhruba takto:

1. kreslení věcné (ornamentální, písmo) – zobrazování na základě pozorování skutečnosti, technikami měla být kresba tužkou
2. kreslení psychologické – spontánní kresba, ilustrační kreslení, žáci mohli zobrazovat barevně – pastelkami
3. umělecká výchova – estetické vnímání uměleckého díla i skutečnosti

Cílem kreslení bylo *kreslení pro život*, tzn. pěstování vztahu k řemeslu, průmyslu a užitému umění. V této době se ohlíželo na kresbu jako na činnost zaměřenou na realitu. Chudost kresebných technik byla dána také nevhodnými podmínkami ve škole (nedostatek pomůcek, nepřipravenost učitelů).

Nové osnovy z roku 1933 nebyly změnou. Kreslení se i v dalších desetiletích neslo stále v duchu konstruktivismu a funkcionalismu, vycházejícího z logicko-geometrického základu. Škála technik se nerozšířila. Cílem kreslení bylo vypěstovat pozorovací schopnosti, představivost, smysl pro přesnost, paměť pro barvy. Osnovy byly rozpracované v hlavních bodech a každá škola si měla vypracovat zvláštní učební osnovy s ohledem na potřeby města, což může připomínat současné pojetí RVP.

2. 4. Médium kresby ve výtvarné pedagogice 90. let

Ke koncepci výtvarné výchovy 90. let neodmyslitelně patří dvě osobnosti. První z nich je **Věra Roeselová**, která se zamýšlí nad tím, zda některé nové umělecké postupy jsou pro zařazení do Vv smysluplné. Zda nejsou jen povrchní a módní záležitosti. Tvořila s dětmi projekty či řady výtvarných prací sdružované do metodických celků. Má významný podíl na koncepci výuky a jedinečný přínos pro výtvarnou výchovu. Její dvě knihy *Techniky ve výtvarné výchově*⁴³ a *Námět ve výtvarné výchově*⁴⁴. Jsou prakticky zaměřené. Sama autorka se vyjádřila: „Zprvu jsem neuvažovala o tom, že bych se výtvarnými technikami a otázkami, které s nimi souvisejí, zabývala. Na žádost učitelů základních škol jsem však tuto látku zařadila mezi témata, která bude třeba zpracovat.“

Druhou významnou ženou je **Karla Cikánová**, učitelka výtvarné výchovy, která přinesla inspirativní podněty, čerpané z moderního výtvarného umění, ve své knize *Kreslete si s námi*.⁴⁵ Čtenáři si mnohdy mohou uvědomit aspekty výtvarné výchovy, které dosud nepostřehli, čímž je například i toto vyjádření Karly Cikánové: „Jakákoli výtvarná aktivita má i svůj hlubší humánní podtext. Výtvarný projev jistě může zpodobovat svět tak, jak je viděn, ale především tak, jak je pochopen a prožíván člověkem.“ Z kreseb tedy pro diváka vyplyne, jak dětský autor chápe a prožívá svět dospělých.

⁴³ Srov. ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.

⁴⁴ Srov. ROESELOVÁ, Věra. *Námět ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1995. 195 s.

⁴⁵ Srov. CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. str. 7

Svou dlouholetou praxi s dětmi zúročila **Marta Pohnerová** v třídičné knize *Duchovní a smyslová výchova*. „Citlivě rozvíjet všechno dobré, co si dítě přinese jako dar na tento svět. Už od nejtějššího věku je třeba nabídnout dětem možnost vyjádření nálady, fantazie a reakce na události kolem něho. V tomto ohledu je prioritní výtvarná tvorba. Barvy, tužky, pastelky...“⁴⁶

2. 5. Prostor pro kresbu v současném pojetí předmětu podle RVP

O Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání se píše a hovoří ve všech možných médiích, a tak bude nyní představen ve spojení s výtvarnou výchovou. Vladimíra Zikmundová ho interpretuje takto: „Rámcový vzdělávací program je nově vytvořený kurikulární dokument, který bude legislativně zastřešovat proces výuky na všech školách.“⁴⁷

Tvůrci Rámcového vzdělávacího programu zařadili výtvarnou výchovu do oblasti *Umění a kultura* spolu s dalším vzdělávacím oborem – hudební výchovou. Tuto vzdělávací oblast lze rozšířit o doplňující vzdělávací obor - dramatickou výchovu. Výtvarná výchova je podle autorů RVP pro ZV nástrojem poznávání a prožívání lidské existence.⁴⁸

Autoři uvádí, že výtvarné činnosti umožňují rozvíjet a uplatnit vlastní vnímání, citění, myšlení, prožívání, představivost, fantazii, intuici a invenci. Také zde je naznačováno, že je vhodné vedle tradičního a ověřeného způsobu výuku pojímat i netradičně, neobvykle – experimentovat s prostředky nově vznikajícími v současném výtvarném umění a v obrazových médiích. Právě při takovýchto tvůrčích činnostech, založených na experimentování, je žák veden k odvaze a chuti uplatnit jedinečné pocity

⁴⁶ Srov. POHNEROVÁ, Marta. *Www.pohnerova.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-03-28]. Dětská výtvarná škola. Dostupné z WWW: <www.pohnerova.cz>.

⁴⁷ Srov. Symposium České sekce INSEA. *Rámcové vzdělávací programy a výtvarná výchova*. 1. vydání. Plzeň : Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2006. 206 s. ISBN 80-7043-504-6., str. 52

⁴⁸ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>., str. 64-65

a prožitky a zapojit do procesu tvorby a komunikace. Diplomová práce je zaměřena na problematiku kresby, ale není zde zřejmé, že by k ní tento dokument nějakým zvláštním způsobem vybízel. Jen v očekávaných výstupech prvního i druhého období je uvedeno, že žáci projevují své vlastní životní zkušenosti plošně i prostorově.

V současnosti by se měli učitelé inspirovat a řídit právě Rámcovým vzdělávacím programem, který mimo jiné navrhuje, jaké učivo by mělo být do školního roku zahrnuto. Dělí ho do několika oblastí:

- **učivo zaměřené na rozvíjení smyslové citlivosti** – výtvarná výchova je z velké části dílo našich smyslů. Ale nejedná pouze o zrak. Naopak. Umělecká činnost dokáže pojmout a zapojit všechny smysly.
- **učivo zaměřené na uplatňování subjektivity** – ve výtvarné tvorbě se v každém okamžiku jedná o subjektivní činnost, postoj, názor, osobní zkušenost, emoce, fantazii...
- **učivo zaměřené na ověřování komunikačních účinků** - každý kreslíř svou kresbou komunikuje. Také si promýšlí a formuluje záměry a pohnutky ke své tvorbě a následně vysvětluje její výsledky.⁴⁹

Rámcový vzdělávací program mezi řádky zdůrazňuje, že tvořivý přístup k práci při tvorbě, vnímání a interpretaci vychází zejména z porovnávání dosavadní a aktuální zkušenosti žáka a umožňuje mu uplatňovat osobně jedinečné pocity a prožitky.

Ve shrnutí současného pojetí a postavení výtvarné výchovy nelze opomenout několik pojmů, které by si před svou hodinou výtvarné výchovy měli pedagogové zopakovat. *Otevřenost*, možnost výtvarné výchovy vstřebávat různé koncepce, je velkým pozitivem. Připouští se vliv všeho podstatného z ostatních oborů, protože výtvarná výchova je dostatečně propracovaná a dlouhodobě formovaná, a tak je schopna přijímat i inspirace velmi rozdílné. Současné pojetí výtvarné výchovy je tedy otevřené a neuzavírá se různým přístupům, které zachovávají komplexní působení na dítě a obnovují tvořivé myšlení a otevřenost ke světu. *Nelze vytvořit uzavřený systém*, který by sjednocoval všechna hlediska do jediné koncepce. Učitel se nemá podříditi nalezeným pravidlům, ale stát se zodpovědným za svůj přístup, poskytující prostor ke kreativě. Jaroslav Vančát se domnívá že bylo nutné prověřit konkurenceschopnost

⁴⁹ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>., str. 64-65

výtvarné výchovy vůči ostatním oborům. Bylo to na místě zejména z hlediska potřeby současného žáka v dnešní a nastupující společnosti, která je charakterizována zejména svou kolosální proměnou – radikálním nástupem nových technologií a na ně vázaných sociálních, ekonomických a dalších transformací. „Nová generace je spjata s tak zásadně novými informačními a komunikačními prostředky a jim odpovídajícími informačními obsahy, jaké stará generace ve svém celku již nezvládá...a je proto nezbytné nastolit rámec jejich vzdělání, životní a profesní přípravy univerzálně a velmi flexibilně.“⁵⁰

2. 6. Kresebné techniky (materiály)

Základní podmínkou úspěšného zvládnutí výtvarného úkolu je vhodná volba techniky. Cílem této kapitoly je uvést ty nejvhodnější pro žáky prvního stupně základní školy. Rozdílné materiály mají rozdílné výrazové účinky a jejich užitím usilujeme o poutavé a nikde nekončící linie naší kresby. Podle jednotlivých výtvarných disciplín rozeznáváme malířské, sochařské, kresebné, grafické a další materiály a techniky. Záměrem této práce je přiblížení technik kresebných.

Nejdříve se pokusím přiblížit pojem technika. „Technikou rozumíme způsob realizace tvarů v materiálu nebo soubor řemeslných předpisů.“⁵¹ V této obecné definici nacházíme sdělení, že technikou je míněn styl a prostředky, kterými svou představu ztvárníme na zvolený podklad.

Kresba spočívá mimo jiné v kreslení linií (viz kapitola 1. 1.), a to prostřednictvím mnoha rozličných kreslicích nástrojů. Každý kreslicí materiál se skládá z částíček barvy, tzn. pigmentů, spojených s různými druhy arabské gummy, neboli pojídkem. Každý z nich je určen pro jiný druh práce. Každému kreslíři vyhovují jedny nástroje více než ostatní, některé děti se cítí bezpečněji s šedou tužkou a jiné zas s perem namočeným v inkoustu.

⁵⁰ Srov. Sympozium České sekce INSEA. *Rámcové vzdělávací programy a výtvarná výchova*. 1. vydání. Plzeň : Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2006. 206 s. ISBN 80-7043-504-6., str. 26

⁵¹ Srov. Kolektiv autorů. *Základy výtvarné výchovy*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 291 s. (Mírko Zdeněk, Bohumil Sedláček)

Nejčastěji se kresebné techniky rozdělují na suché a mokré. Směrnicí v této klasifikaci je přítomnost nebo absence tekutiny. Nejprve bude zmínka o technikách suchých a v druhé pasáži této kapitoly o technikách mokrých.

Také se seznámíme s členěním kresebných technik podle Diany a Nicka Meglinových.

2. 6. 1. Suché techniky

Význam tohoto spojení je zcela zřejmý na první pohled. To znamená, že kreslíme přímo, nástroj nenamáčíme do žádné tekutiny. Takový styl kresby je na prvním stupni základní školy velmi oblíbený a využívaný pro jeho jednoduchost a nenáročnost pro žáky i pedagogy.

Tužka

Toto dřevěné pouzdro obsahující tuhu (grafit) smíšený s pojídlem bývá úplně první kreslicí nástroj, jaký děti uchopí do ruky. Pro jejich tenkou stopu se podle některých teoretiků lépe hodí až od 4. třídy, ale v rámci netradičních technik se hodí kdykoli. Tužky jsou podle tvrdosti své tuhy odstupňovány a očíslovány. Stupně jsou určeny podle poměru hlínky a grafitu a podle stupně vypálení.⁵² Tvrdší tužky, které jsou vhodné pro slabší a jemnější linku na menší formát, jsou tužky s označením 2B až 6B, měkčí tužky jsou označeny vyšším číslem a jsou vyhovující pro velké formáty. Dají se kombinovat tužky různých tvrdostí, čímž se docílí vytvoření prostoru a hloubky. Nakreslená linie je lehce odstranitelná a opravitelná. Tužkou se kreslí na hladké kreslicí papíry bílé nebo slabě tónované. Zvolená struktura a tón podkladu ovlivní celkové vyznění díla, které následně působí zklidněně a příjemně nebo naopak neklidně a expresivně.

Barevné tužky

Více známé pod pojmem *pastelky* jsou s tužkou nejzákladnějším a nejpřirozenějším nástrojem pro kresbu. Výhodou je, že se dají překrývat, prolínat a lze tvořit jemné přechody odstínů a barev. Míchání barev se docílí šrafováním. Je spíše optické, podobně jako u impresionistických maleb, z čehož vyplývá, že z blízka vidíme

⁵² Srov. BROŽOVÁ, Vlasta; PEŘINOVÁ, Marta. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. 1. vydání. Praha : Fortuna, 1994. 174 s. ISBN 80-7168-018-4.

šrafovaní a z dálky určitou barvu. Mají ovšem zásadní nevýhodu – nevýraznou a tenkou stopu, což nedovoluje pojmout kresbu velkoryseji. Vhodnější variantou jsou silnější pastelky, které jsou sice dražší, ale obsahují méně pojiva a více barev, takže mají silnější stopu, jsou sytější a dají se lépe vrstvit..

Obměnou klasických pastelek jsou vodou rozpustné (inkoustové) pastelky. Přesto je vhodnější volit jiné techniky, protože vybarvování pastelkami je pro děti velmi často používaná aktivita i v jiných předmětech (vlastivěda, přírodověda, matematika, český jazyk...), a tak se jim může zdát jednotvárná a fádní. Ale opět záleží na učiteli, jak děti namotivuje.

Uhel

Je rozlišován uhel umělý a přírodní. Umělý se vyrábí slisováním kvalitního černého uhlí a rostlinného lepidla. Tato podoba je tvrdší. Zanechává sytě černou, mastnou stopu. V přírodní variaci je tento nástroj vyroben z dřevěného uhlí, nejčastěji z vrbových, lipových, březových nebo révových větviček, které se vypálí bez přístupu vzduchu, a je vždy černý. Někdy však může být i našedlý. Tmavost závisí na stupni vypálení - čím více je vypálený, tím je tmavší a má sytější stopu. Tyčinky jsou značně křehké s tendencí se velmi snadno lámat. K dispozici jsou 3 síly uhlů – tlustý, střední a jemný.⁵³ Podkladem je nejčastěji hrubší, matná strana balicího papíru nebo silnější papír. Vytváří výraznou nebo vlasovou linii. Výhodou je, že kresba uhlem lze snadno opravovat gumováním plastickou gumou nebo sprášit hadříkem. Pracuje se s linkou, šrafurou a roztíranou plochou. Bez problémů je možné tuto techniku doporučit již do první třídy, protože citlivě reaguje na sílu přítlaku dětské ruky, a tak vytváří jedinečnou linii. Jedinou jeho nevýhodou pro menší děti bude, že se od něj snadno umažou. Je nezbytné fixování kresby, protože by se rozmazala.

Rudka

Rudka je tvrdá forma slisovaného pastelu s tvarem tenké tyčinky. Obsahuje oxid železitý a kaolin, což jí dodává nenapodobitelnou hnědou někdy až hnědočervenou barvu, která působí příjemně a teple. Nejčastěji se využívají již zmíněné odstíny hnědé až

⁵³ Srov. HODGE, Anthony. *Výtvarné techniky pro začátečníky*. 1. vydání. Havlíčkův Brod : Fragment, 1999. 128 s. ISBN 80-7200-323-2.

červenohnědé barvy, ale už se vyrábějí i jiné barvy. Stejně jako uhlí citlivě reaguje na přítlak ruky. Výborně přilne na většinu povrchů díky své mastné konzistenci. Podkladem je tedy lepší hrubší papír, který také může být tónovaný. Nejpříjemněji působí rudka na žlutém či okrovém papíru. Hnědou rudkou docílíme jemnější a teplejší kresby, což umocníme rozetřením prstem. Je vhodnější spíše pro starší děti, protože ty mladší na ni nedostatečně tlačí, čímž vznikne bledá a nezajímavá kresba.⁵⁴

Pastel

Slovo pochází z italského „pastello“. Někdy je řazena mezi malířské techniky. Tato technika se totiž podobá malbě, ale výsledek je zářivější. Pojivem barevného prášku je roztok želatiny nebo klišu, oleje a dalších příměsí. Kresba se také musí fixovat. Na zajímavosti dodá kresbě použití strukturovaného podkladu, který vytvoří zrnitý povrch. Ostření nástrojů není nutné, pokud máme v úmyslu kreslit tupější, široké a silné linky, můžeme je jen obrousit o brusný papír.

Rozlišují se dva druhy pastelu:

- Suchý pastel - vyskytuje se v celé barevné škále. Je křehký, proto je obalen v papíru, aby se tak snadno nezlomil, a musí se s ním pracovat opatrně. Možnou nevýhodou může být pro žáky i pedagoga poměrně velká prašnost tohoto materiálu a tedy dosti velká pravděpodobnost zašpinění. Využíván je zejména na větší formáty, protože vybízí k určité razanci a švihy, nikoli k zabývání se detaily. Papír může být čistě bílý, ale působivý je i tmavý (černý i šedý) podklad.
- Mastný (olejový) pastel - je přilnavější než pastel suchý, protože obsahuje olej. Barvy se dobře mísí, celkový dojem je jednodušší a plastičtější. Nevýhodou je finanční náročnost, což způsobuje jeho nepoužívání na základních školách.
- Voskový pastel (tzv. „voskovky“) – jsou spolu s tužkou, pastelkami a tuší nejpoužívanější technikou na základní škole. Mají také hned několik výhod. Jsou neprašné, postupem času neblednou, nešpiní, práce s nimi je snadná a jsou finančně dostupné. Kromě toho jejich výrazné, veselé, syté barvy lákají nejen děti. Ovšem

⁵⁴ Srov. GRIGG, Colin; WELTONOVÁ, Jude. *Kresba : průvodce mladého umělce*. 1. vydání. Praha : Cesty, 1996. 85 s. ISBN 80-7181-090-8.

tady se ihned nabízí jedna z nevýhod. Podkladem by měl být tvrdší papír, protože jemnější by se pod přtlakem, který je nutný, potrhál.⁵⁵

Křídý

Práce s křídami se téměř neliší od práce se suchým pastelem, jelikož jsou si tyto materiály svou strukturou velmi podobné.

Křídý se také dělí na suché a mastné.

- Suché křídý znají děti ze školní tabule, málokdy mají možnost si je vyzkoušet. Mohou je na velký formát zkusit už děti v 1. třídě, protože nevyžadují plně zvládnutou jemnou motoriku, ba naopak si ji tímto zdokonalí. Chybějící černá křída není překážkou, dá se nahradit uhlem. Zajímavým podkladem může být pro děti školní betonový či asfaltový dvůr, kde nemusí neustále hlídat rozměr svého díla a čistotu prostředí.
- Mastné křídý⁵⁶

2. 6. 2. Mokrý techniky

Již z nadpisu je zjevné, že půjde o techniky, při kterých je nezbytností tekutina.

Velmi zajímavou činností je kresba dřívkem, perem nebo štětcem. Kresba štětcem má svou tradici v Číně a Japonsku. V těchto zemích je kresba spjata s kaligrafií.

V povědomí lidí je názor, že práce se štětcem je malba, ale nejsou zde přísná pravidla pro rozlišování. Pokud se dílo sestává spíše z linií, pak jej lze označit právě za kresbu.

Tuš (inkoust)

Tuš je na prvním stupni základní školy velmi často využíváná. Odnepaměti se vyrábí v Číně, kde jsou podobně jako v Japonsku lehké tahy pera úzce spojené s písmem.

⁵⁵ Srov. HODGE, Anthony. *Výtvarné techniky pro začátečníky*. 1. vydání. Havlíčkův Brod : Fragment, 1999. 128 s. ISBN 80-7200-323-2.

⁵⁶ Srov. BROŽOVÁ, Vlasta; PEŘINOVÁ, Marta. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. 1. vydání. Praha : Fortuna, 1994. 174 s. ISBN 80-7168-018-4.

Tuš je kvalitní, silné, černé médium a kreslíme jím prostřednictvím:

- dřívka – seřízlého do tvaru hrotu, nad kterým se vyřízne několik příčných zářezů, což zamezí rychlému stékání tuše. Ale právě ne zcela černá sušší linie má zajímavou výrazovou sílu.
- násadkového pera – s ostrým, tupým nebo kuličkovým hrotem. Avšak velmi tenký hrot svádí děti k přílišnému vykreslování detailů a „nimravé“ práci. Je tedy vhodnější pro malé formáty nebo až pro starší žáky.
- plnicího pera
- ptačího pera – může být pro děti velmi zajímavou obměnou.
- štětce – musíme však dohlédnout na to, aby si štětce žáků i po namočení držely tvar do špičky. Existují štětce široké, střední i tenké. Tento způsob kresby tuší však vyžaduje jistý stupeň kreslířských zkušeností..

Mladší děti by měly začínat se seřízlou špejlí, při čemž se naučí základním návykům nezbytným pro následující kreslení perem. Je možné kreslit i jakýmkoliv přírodním materiálem, který nalezneme ve svém okolí, např. slámou, větvičkou... V nabídce jsou dnes i tuše barevné (modré, žluté, červené, zelené, hnědé...). Formáty se volí libovolné, podle námětu či zaměření kresby. S inkoustem se pracuje stejným způsobem i stejnými nástroji jako s tuší.

Fix

Podstatou fixu je plstěný hrot se zásobníkem tekutiny uložené v tubičce. Kapalina stejnoměrně prosakuje plstí, čímž odpadá namáčení. Tenký fix je užitečný pro kreslení na nevelké formáty. Linky jsou jemné, ostré a nerozmazávají se. Kresba může být jednobarevná i barevná, ale míchání barev je nemožné. Výsledná práce je však nestálá a na slunci rychle bledne. Kresba je však ochuzena o jeden stěžejní moment – sílu stopy nemůžeme ovlivnit intenzitou přítlaku. Nezdůrazní výtvarný rukopis kreslíře, který je pro diváka tak významný. Je nezbytné technické zvládnutí těchto materiálních prostředků, jen tak dovedeme zvolit patřičný způsob jejich využití.

Jak bylo již zmíněno, je velmi důležitý zvolený materiál a osobnost kreslíře, která se v díle odráží. Podstatné je nechat dětem prostor pro samostatné hledání

a objevování. Pro děti může být často příjemnější a jistě i přínosnější, pokud jim učitel nabídne téma a ony si mohou techniku vybrat samy. Nastane báječný moment, kdy samy objevují a mohou se projevit rozličné osobnosti žáků

Diana Nick Meglinovi rozdělují v knize *Kreslení jako cesta k sebevyjádření* kreslicí pomůcky poněkud jinak – sice do tří kategorií:

- 1) tužka – tato skupina zahrnuje tužky všech tvarů, tvrdostí, velikosti i dalších náležitostí, včetně uhlů, kříd a pastelových tužek
- 2) pero – patří sem pera jakéhokoli tvaru, velikosti a míry pružnosti a různých typů (redisová, namáčecí, plnicí...)
- 3) štětec – myslí tím různé typy štětců všech velikostí a tvarů⁵⁷

Toto rozdělení zachycuje tři elementární znaky kreslicích nástrojů:

Je obecně známo, že nejprve by se dětem měly nabídnout rozmanité hry s daným materiálem. Karla Cikánová má namysli například hledání linií pomocí frotáže⁵⁸ dřeva, staré zdi či špaget. Nebo také prostřednictvím provázku nebo nitě namočeného do barvy a různým popotahováním a šviháním o papír zaznamenávající stopu. Dále představuje různé neobvyklé předměty jako kartáče, hřebeny, mycí houby nebo různě seřízlá dřívka, kolíčky na prádlo.⁵⁹

Po důkladném pročtení a zaměření se na nabídku kresebných technik v několika publikacích, které se touto problematikou zabývají, se pokusíme nastínit možné podobnosti, shody nebo naopak inovace, se kterými jednotliví autoři přišli.

Karla Cikánová nabízí mnoho rozličných kresebných technik, které jsou bezpochyby netradiční. Zejména pro neobvyklost použitých kresebných nástrojů. Různými motivačními hrami je zapojuje do kresby. Neobvyklá je jistě šlapaná grafika, při které děti ztvárňují na obrovský formát papíru např. setkání dvou lidí, nebo chybný krok. Zajímavostí je dokreslování rozfoukávané tuše či přetisku, který vzniká

⁵⁷ Srov. MEGLIN, Diana; MEGLIN, Nick. *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. 1. vydání. Praha : Portál, 2001. 223 s. ISBN 80-7178-446-X., str. 32

⁵⁸ frotáž – (fr.), otisk reliéfně vystupující struktury materiálu (dřeva, textilu) na přiložený papír přetíráním tužkou, pastelem ap. (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 66)

⁵⁹ Srov. CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7., str. 12

nanesením tempery na polovinu papíru a získání otisku jeho přehnutím. Samozřejmě na stránkách své knihy spojuje své náměty i s technikami klasickými a dobře známými jako je kresba tuší, pastelkami, voskovkami, jednou či více barevnými fixy (Obr. č. 3 - 12).⁶⁰

Vladimír Poupa a Jan Voseček nabízí víceméně klasické techniky, ale obsahují navíc domyšlení dalšího využití dětských obrázků, jedním z nichž je například vyrobení leporela. V této knize nalezneme následující techniky: pastely suché, mastné i voskové (jednou z obměn je nadrolení kousku voskovek na papír a po přeložení papíru přežehlení žehličkou), progreso, rudku, silnou měkkou tužku. Z mokrých technik je tu uvedena kresba tuší či inkoustem za pomoci pera a dřívka. Není opomenuta ani frotáž ptačího pera, trávy, listí, dřeva, mincí nebo dřeva, kam následně děti dokreslovaly suky (Obr. č. 13 – 18).⁶¹

Věra Roeselová je představitelkou převážně tradičních suchých i mokrých kresebných technik, tzn. kresba tužkou, rudkou, uhlem; kresba tenkým štětcem, fixy, dřívkem a perokresba tuší (Obr. č. 19 – 24).⁶²

Výběr technik samozřejmě závisí na učiteli – jeho vědomostech, dovednostech a zkušenostech. Pokud učitel vyrostl ve škole, kde byly využívány stále stejné 2 – 3 výtvarné techniky (klasická kresba tužkou a malba vodovými barvami), bude pro něj samozřejmě volba nekonvenčních technik určitou obavou, protože se s ní sám ještě nesetkal. V žádném případě by netradiční nebo jen lehce obměněné techniky neměly být opomíjeny, protože to by už výtvarná výchova nebyla výtvarnou výchovou v tom pravém slova smyslu.

⁶⁰ Srov. CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7.

⁶¹ Srov. POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84.

⁶² Srov. ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.

2. 7. Vztah kresebných technik a souvisejících námětů

V předchozích kapitolách bylo psáno o výtvarných technikách a nyní se dočteme o jejich vztahu s námětem. Hned na úvod je nutné předejít případnému zaměňování pojmů téma a námět. **Téma**⁶³ se vyznačuje svým silným významem. Je chápáno jako východisko pro větší výtvarný celek a je rozvíjeno mnoha náměty. Je tím myšleno „základní“.⁶⁴ Dobré téma je vícevrstvé, dovoluje přemýšlet mnoha způsoby a v různých významových rovinách. Raul Trojan a Bohumír Mráz vykládají téma jako slovo pocházející z řečtiny, které je základní myšlenkou díla.⁶⁵ Z předchozího tématu tedy plyne, že **námět** je jeho dílčí část,⁶⁶ je mu podřazen, tzn. že náměty se společnými rysy utvářejí téma. Pro ilustraci např. téma Jaro se dá rozvíjet spoustou námětů: jarní počasí, vůně květin, jarní louka, první jarní vycházka...

Klíčovým nástrojem výchovně vzdělávacího procesu je blízký vztah dítěte k námětu, který zpracovávají. Měl by v nich probouzet otázky a problémy, na které budou hledat odpověď a způsob řešení svým osobitým ztvárněním. Dovolí tak divákovi nahlédnout do svého světa, jaký k němu mají emotivní vztah, jak si ho vysvětlují a jak se s ním vyrovnávají.

V současné době výtvarná výchova přijímá inspirace z oblastí, které v minulosti nebyly tak běžné a každý tento nový objev v sobě skrývá řadu námětů a motivů, které vybízí k výtvarnému řešení. Zvláště jednou z nejčastějších plošných výtvarných aktivit – kresbou. Tato netradiční témata mnohokrát přesahují dosavadní okruhy námětů výtvarné výchovy, mohou se dotýkat jiných oblastí umění, historie, přírodovědy, techniky, literatury, čímž dostávají kreslíři další možnosti. Nesporně se samozřejmě s dětmi na 1. stupni základní školy musí začínat s náměty, které jsou bližší naukovým předmětům (na 1. st. základní školy je to například Prvouka, později Vlastivěda

⁶³ téma – (řec. tithémi), kladu, položené, uložené (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 197)

⁶⁴ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 45

⁶⁵ Srov. TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 197

⁶⁶ Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 45

a Přírodověda). Jsou jim blízké a mají v nich už vytvořený systém vědomostí, které by mohly upotřebit. Takovéto náměty povzbuzují v kreslících spontánní kreativitu, fantazii, poznávání sebe sama, pochopení souvislostí, nalezení odpovědí na otázky, ale i touhu objevovat bohatost výtvarného jazyka. Mohou obsahovat celé příběhy.

Záleží na tom, jakou technikou daný námět ztvárníme? Existují takové, které jsou adresované přímo kresbě? Nesporně ano, protože některé jsou snáze znázornitelné lineárně. Jen tak lze vystihnout jejich podstatu a dosáhnout tak kýženého dojmu. Patří mezi ně zejména oblast techniky a vynálezů, pro které jsou příznačné přesné tahy a přímky. Také kaligrafie (ruční psaní), kdy vytváření krásného znaku může mít přednost před čitelností. Nebo tematika abstraktní, např. ranní zpěv skřivana přímo vybízí k tenkým a lehkým křivkám či vlnkám.

Problematika barev je v podobné situaci. Taktéž jsou mezi náměty takové, které se snadno ztvární jednobarevným materiálem a naopak ty, které naprosto vyžadují barvy.

O vztahu námětu a techniky je také nezbytné přemýšlet s metodickým záměrem. Jsou různé postupy, jak toho dosáhnout. Roeselová uvádí tři:

1. **Pokud si žák potřebuje osvojit výtvarnou techniku, námět ustupuje svou myšlenkovou hloubkou do pozadí** a dává tak prostor soustředit se plně na nástroj či materiál. Tento postup je charakteristický právě pro netradiční kresebné techniky, která vstupuje do popředí.
2. **Učitel usiluje o rovnocenný vztah námětu a techniky** – tento způsob bývá nejčastější, ale pro pedagogy náročný.
3. **Učitel pouze zadá námět a techniku si kreslíři vybírají sami** – tento způsob je považován za nesnadný a na 1. stupni základní školy ojedinělý. Pro rozvíjení tvořivosti je přínosný, protože děti pak neobvykle volí a kombinují techniky podle citu a vznikají nové techniky.⁶⁷

Stejně jako techniky, tak i náměty se musí promyšleně volit pro děti určitého věku, protože s daným věkem souvisí specifické zvláštnosti emocionální, psychické i fyzické. Jsou náměty, u kterých děti na 1. stupni nepochopí jejich hloubku, protože nemají dostatek zkušeností, vědomostí nebo také proto, že ještě nejsou dostatečně emocionálně

⁶⁷ Srov. ROESELVÁ, Věra. *Námět ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1995. 195 s.

vyzrálé. Jsou náměty, které se hodí pro jakoukoli školu, ale naopak i ty, které lze zpracovávat jen v určitém regionu. Celá tato problematika je spjata s problematikou materiální vybavenosti škol.

Zvolením vhodného námětu práce pedagoga nekončí. Pouhé sdělení námětu dětem totiž nestačí. Je potřeba je k činnosti namotivovat – vytvořit v dětských představách možnou cestu ve způsobu řešení i k podobě jeho ztvárnění.

Netradiční náměty mohou pomoci klasické technice přinést osvěžení. Samy děti mohou být překvapené, jaké je následné objevování a tvoření něčeho neobvyklého. A to vše s již známou technikou. To znamená, že technika a námět musí být v blízkém vztahu. Dnes už se pedagogové nemusí striktně držet zadaných témat, jak tomu bylo dříve, ale naopak vznikají výtvarná díla na základě citátu, příběhu nebo hudby, kde se žáci nemusí opírat o konkrétní představu, jak bylo uvedeno už v úvodu této kapitoly. Výtvarná technika se dokonce může stát výzvou k vymýšlení výstižného a příhodného námětu, protože dětské asociace jsou spontánní a přirozené, a když dostanou do ruky daný materiál, připomínají jim nějaké zážitky a tím mohou vzniknout rozmanité náměty... Mohou být i velmi symbolické a tajuplné, které dětem kousek po kousku otevírají fantazii a rozvíjí jejich osobitý styl ztvárnění myšlenky takového charakteru. Autoři publikace *Art education* zastávají názor, že nikdy lidé nebyli nikdy tak nuceni ke čtení různých obrazů, symbolů a náznaků, jako jsou děti z dnešní generace. Je to tím, že dnešní svět přináší velké množství informací nonverbální cestou.⁶⁸

Po prostudování několika publikací zabývajících si tematikou kreseb bude následovat poukázání na momenty, v nichž se autoři knih shodují, protože tu či onu tematiku považují za nenahraditelnou a pro dětský vývoj stěžejní. Stejně tak se seznámíme s novinkami, které nám tito autoři přináší. Některé z technik jsou přímo určeny pro spodobnění kresbou a ty půjde v této práci především.

Karla Cikánová pracuje s několika okruhy témat a z nich vycházejících námětů: Nakresli, jak ti někdy je – děti mají různými technikami abstraktně za pomoci linií zobrazit náladu či pocit; Lidské stopy – jedná se o tisk spojený s kresbou fixem; Lidské ruce – úkolem je zachytit gesta jako např. Pojď dál, Ticho!, nebo ukazování počtu tři. Celá tato oblast je v knize ztvárňována pouze kresbou; Lidské tváře – mimiku mají děti ztvárnit stínohrou, posadíme dítě mezi lampičku a tabuli a obkreslíme fixou obrys jeho

⁶⁸ Srov. ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1., str. 79

tváře; Svět přírody – protože naše Země pochází z kamene, postavila autorka kámen mezi náměty na první místo. Také další náměty vybízejí ke ztvárnění prostřednictvím čar a bodů, tedy ke kresbě; Svět věcí – děti se inspirují vším, co vidí doma kolem sebe u maminky a tatínka. Fixa se pro tento okruh témat stala nejčastějším nástrojem; Svět techniky – za vtipný může být určitě považován námět Průřez mechanickou slepicí; a Písmo – písmo je od počátku spjato s kresbou a ani v této publikaci tomu není jinak.⁶⁹ Karla Cikánová ve své knize představuje témata, která vybízejí zejména ke ztvárnění kresbou. V poměru s ostatními výtvarnými aktivitami je zastoupena v největší míře. Je na ni zde nahlíženo ze zcela nového pohledu, který je inspirující.

Vladimír Poupa a Jan Voseček – především čerpají ze všeho, co je dětem nejbližší, tematicky to lze také rozdělit do několika oblastí:

Z dětského života – tedy vše, co děti bezprostředně obklopuje; Z dětských činností; Z pohádek, říkadél a hádanek – kresby ilustrace k vyprávěnému či přečtenému textu jsou pro děti vždy zábavné; Z přírody; a Ze světa dospělých – ztvárněny tu jsou reálné věci a situace, ale i abstraktní lineární zachycení např. pohybu žehličky či pohybu při strouhání. Právě tato oblast námětů je v knize představena zejména kresebně.⁷⁰

V této knize je kresba v rovnováze s malbou. Nalezneme zde náměty volající výhradně po malbě a na druhé straně takové, které vyžadují lineární vyjádření.

Věra Roeselová se námětem také zabývá. Náměty rozčlenila do čtyř kapitol, do nichž je shrnuto poznání o světě a našem místě v něm. Tyto okruhy se nazývají:

Vesmír; Příroda – tato sféra námětů je zde představena zejména ve spojení s kresbou, důkazem čehož je obrazová příloha; Člověk a Náš svět. Každá kapitola má několik tematických okruhů, které dále obsahují různé pohledy na dané téma. Někdy je zde nabídnuta i motivace, další variant námětu, pracovní postup, výtvarná technika, formát, doporučený věk dětí.⁷¹ Kresbě a s ní spjatými tématy je v této knize věnována značná pozornost.

Nechvalně se k této knize vyjadřuje Zdeněk Hosman. Nazývá ji problematickým pokusem sepsat kuchařku pro učitele. Nepovažuje ji za odborné pojednání, ale o

⁶⁹ Srov. CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7.

⁷⁰ Srov. POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84.

⁷¹ Srov. ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.

mechanický soupis námětů. Sympatizuje s waldorfskou pedagogikou, která vychází z literární tradice a směřuje do současnosti, tzn. že v 1. – 2. třídě jsou náměty z pohádek a bajek, ve 3. třídě příběhy z Bible, ve 4. třídě o existenci bohů z islandské mytologie a v 5. třídě svět bohů a lidí z mytologie řecké.

Jako pozitivní příklad uvádí také pojetí učitelky ZUŠ Zdislavy Holomíčkové, která uplatňuje projektovou metodu vycházející z rámcové struktury studijního programu o pěti oddílech (Příroda, Prostředí vytvořené člověkem, Člověk, Vesmír, Znaky), ale nepředkládá námět, nýbrž problém.⁷²

O výuce založené na problému hovoří také anglická publikace *Creative Lesson of Visual Art Education*. Pro učitelovu přípravu a organizaci je taková hodina výtvarné výchovy velmi náročná a neměl by ji podcenit. Přínos takové hodiny je však nenahraditelný, ať už se jedná o sílu a množství kreativního myšlení, emocí, zkušeností sociálních a výtvarných, pohledů, postojů, vědomostí, komunikativních dovedností, motivace, zájmu, objevování svých možností...⁷³

Samozřejmě nic z toho by nemělo být pro učitele závazné. Vše závisí jen na přístupu učitele, na jeho tvořivosti a na třídě. Cokoli může přetransformovat do takové podoby, aby to pro třídu bylo adekvátní, zajímavé a plně zvládnutelné. Je třeba mít na paměti, že každého zajímá jiný námět. Proto by učitel měl volit náměty pro svou třídu s rozmyslem a citlivě. Jsou spjaty i s velikostí, tvarem a formátem papíru. Jsou takové, na které je potřeba velký formát, někdy úzký pás, někdy neobvyklý tvar...

Dítě si touto cestou osahává daný materiál, poznává jeho možnosti a vytváří si k němu určitý vztah.

⁷² Srov. HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0., str. 47

⁷³ Srov. TACOL, Tonka. *Creative Lesson of Visual Art Education*. Bratislava : DIGIT, 2007. 168 s. ISBN 978-80-968441-3-5., str. 45-46

3. Kresba v souvislostech s vývojem umění a její výrazový potenciál

Kresba patří k nejstarším výtvarným projevům člověka. Prošla velmi dlouhým vývojem - od jednoduchých pravěkých kreseb na v jeskyních a rytin na zvířecí kosti, až po současnost. Kresba byla nejrannější formou vizuální komunikace - lidé se od pradávna snažili vyjádřit své starosti, obavy, ale i radost, touhy a přání, o což se prostřednictvím svého tvoření pokouší dodnes. Nacházeli si pro to různé prostředky a nástroje - tyto citové projevy lze spatřit v tancích a zpěvech, ve zdech jejich chrámů či jiných budov, v pohybu těl a tvářích soch, na stránkách knih, fotografiích nebo filmech, ale samozřejmě také prostřednictvím různých výtvarných projevů na zdech, dřevěných deskách či plátnech.

V této kapitole bude kresba prezentována jako médium, které si v každé éře dějin dokázalo vydobýt své postavení. Bude představeno několik zajímavých představitelů kresby.

3. 1. První kresebné projevy

Několik následujících odstavců nás seznámí s pravěkým uměním, zmínka bude o době kamenné, bronzové i železné, což je periodizace založena na materiálech, z nichž si lidé vyráběli své nástroje. Toto rozdělení je nazýváno Thomsenova třídobá periodizace (1836).

Historii kresby začal psát před více než dvaceti tisíci lety homo habilis (člověk zručný). První umělecké projevy člověka nacházíme v mladším **paleolitu** (doba kamenná, 40 000– 10 000 př. n. l.) a jejich tvůrcem je homo sapiens (člověk moudrý). Mnoho z těchto projevů patří k tomu nejkrásnějšímu, co kdy lidstvo vytvořilo.

Nejstaršími díly jsou otisky rukou nebo vytlačované linie prsty. Později pravěcí lidé kreslili lineární kresby na skály barevnými hlinkami a rostlinnými barvami. Nejčastěji byly kolorované žlutými (okrovými), později červenými a černými tóny.⁷⁴

⁷⁴ Srov. ŠAMŠULA, Pavel; ADAMEC, Jaromír. *Průvodce výtvarným uměním I*. 1. vydání. Praha : Práce, 1994. 149 s. ISBN 80-208-0323-8., str. 24

Tehdejší lidé nepřemýšleli, zda jejich vyjádření je líbivé, věrohodné, umělecké nebo zda jde o malbu či kresbu. Výsledek jejich činnosti měl mít určitou magickou sílu, to bylo pro autora privilegium. Jednou měl výjev přivolat vláhu v podobě deště, jindy pomoci při lovu či zahnání nemoci. Hlavním kresebným námětem byla zvířata – koně, jeleni, mamuti, sobi, bizoni, medvědi, nosorožci, kočkovité šelmy, divocí vepři, ale i drobnější živočichové.⁷⁵ Výjimečně zpodobňovali lidskou postavu. Kreslíři využívali nerovnosti a výstupky jejich povrchu, takže z otvoru vzniklo oko nebo z praskliny linie končetiny. Později už dokázali nádherně zachytit pohyb zvířat a kompozičně je seskupit do celých dramatických scén. Snad nejobdivuhodnější skalní výjevy jsou v jeskyních frankokanterberského okruhu – na španělské i francouzské straně Pyrenejí a také na dalších místech jižní Francie. Poprvé byly objeveny až roku 1879 údajně náhodou. Na našem území se žádné vyzdobené jeskyně nenašly, pouze na Moravě sošky zvířat, lidí, hudební nástroj či píšťalka.

V **mezolitu a neolitu** (střední a mladší době kamenné) se zásadně proměnil nejen život lidí, ale samozřejmě i umění. Vymizely realistické kresby zvířat v jeskyních spojené s loveckým kultem a nahradili je tvorba na vnějších skalních stěnách.

Také **doba bronzová a železná** (2 200 př. n. l. – 0) byly ve znamení změn. Pastevci objevili ložiska rud, zlata, mědi cínu i železné rudy a začali je využívat pro výrobu zbraní, nejrůznějších nástrojů a náradí, což vedlo k rozvoji řemesel, tím pádem obchodu a vzniku písma, které s kresbou velmi úzce souvisí a ještě bude v této práci nejednou zmíněno.⁷⁶

⁷⁵ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1 : IDEA SERVIS,konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 9

⁷⁶ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1 : IDEA SERVIS,konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 13

3. 2. Kresba ve starověkém umění

Egyptské umělecké projevy jsou skvostným důkazem tehdejšího života. Lidé ještě v kresbách neuplatňovali perspektivu, typickým znakem je kombinovaný pohled, tj. hlava a končetiny zachyceny z profilu, oko a trup zepředu. Vzdálenost vyjadřovali umístováním objektů nad sebe, do tzv. pásové perspektivy. Postavy byly strnulé a neživé. Výtvarné umění se provádělo na stěny masteb.⁷⁷ Zejména do oblasti námětů pronikly zcela nové podněty. Mnohé výjevy oslavující faraona a bohy měly magický charakter a opakují se. Psalo se hieroglyfickým písmem, které mělo 1000 znaků a vyvinulo se z písma obrázkového (obr. č. 25).

Ve světovém výtvarném umění nalezneme jen málo děl tak dokonalých jako ve starověkém **Řecku**. Vysoká životní úroveň, vykoupená ale otroctvím, dávala svobodným občanům prostor pro intelektuální činnost, umění a řemesla. Umění této éry je velice jemné, smyslové a kultivované. Geometrické ornamenty na keramické nádoby byly provedeny v pravidelných páslech. Někdy kresby zachycují i lidské postavy, rovněž stylizované do geometrických tvarů. Řekové zobrazovali mytologické náměty a výjevy z běžného života.

Římané v umění ctili, obdivovali, přiváželi i napodobovali řecká díla, ale nemysleme si, že jejich umění je pouze kopírování. Přinesli mnoho nového, což mělo zásadní význam pro umění celé Evropy. Vynikali zejména v nástěnných malbách, deskových malbách a mozaikách.⁷⁸

Významným mezníkem byl objev papíru v roce 105 našeho letopočtu v Číně. Kresba v tomto momentě nabrala zcela diametrální směr.

⁷⁷ mastaba – (arab.), staroegyptský náhrobek ve tvaru nízkého komolého jehlanu, pod nímž byla ukryta vlastní hrobka; Marie Černá ještě ve své knize *Dějiny výtvarného umění* dodává, že tato hrobka je nad zemí s hrobní komorou v podzemí (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 121; Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1 : IDEA SERVIS,konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 16)

⁷⁸ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1 : IDEA SERVIS,konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 40-41

3. 3. Středověké dílny

Ani ve středověku umělci ještě neznali přesné zákonitosti zobrazování prostoru, hloubky a dálky - tedy perspektivu. Snažili kreslit spíše citem a pozorováním.

Jak je uvedeno v podkapitole 1. 2. 2., kresba neodmyslitelně souvisí s písmem. V klášterech, jež bylo v 7. a 8. století založeno několik set, se rozvíjely především knižní kresby a malby. Mniši v této době psali své iluminované⁷⁹ rukopisy, které tvořili na pergamen⁸⁰ v klášterech po celé Evropě. První písmeno kapitoly nebo odstavce (iniciála) je zdůrazněno geometrickým ornamentem, často až s motivem stylizovaného do zvířete. Později se z iniciály stává složitý geometrický obrazec skládající se ze spirál, pletenců a rozet obohacených geometricky stylizovanými zvířaty či lidskými postavami. Vznikaly tak celé spisy. Později bylo pro spisy a kresby využíváno stříbro. Zpočátku také psali a kreslili na dřevěné destičky. Avšak později se už papír stal dostupným, a tak se využíval na spisy a kresby zcela běžně.

Pozoruhodnou památkou předrománského umění je Book of Kells. Kniha napsaná v latině, která byla vytvořena keltskými mnichy v 9. století. Jedná se o mistrovské dílo západní kaligrafie. Je považována za největší irský národní poklad. Ilustrace svědčí o složitosti a propracovanosti. Na stránkách této knihy jsou zobrazeny postavy lidí, mýtických zvířat. Barvy jsou zářivé, vytvořeny z různých látek, jež byly mnohdy dovezeny ze vzdálených zemí. Dnes je uložena v knihovně v Dublinu.⁸¹ E. H. Gombrich se zmiňuje o zajímavém zobrazování lidských postav v tomto Lindisfarnském evangeliáři: „Nevypadají ani jako lidské postavy, spíše jako zvláštní obrazce sestavené z lidských tvarů... a z obličejů udělal ztuhlou masku. Postavy evangelistů a světců vypadají téměř stejně strnule a prapodivně jako primitivní modly (Obr. č. 26 – 31).“

⁷⁹ iluminace – (lat.), knižní malba a ilustrace ve středověkých knihách (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 82)

⁸⁰ pergamen – (lat., řec.), suchá kůže z oslů, ovcí a koz, hladce obroušená, vyhlazená, nakřídovaná a upravená k psaní, nazývá se podle loasijského města Pergamon, jež se proslavilo jeho výrobou (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 151)

⁸¹ Srov. *FATHOM : The source for online learning* [online]. 2002 [cit. 2011-04-13]. The Lindisfarne Gospels . Dostupné z WWW: <www.fathom.cz>.

Vycvičenost oka a ruky tehdejších umělců jim umožňoval vytvářet krásné ornamenty, jež přinesli do západního pojetí kresby zcela nový prvek. Umělci této doby kopírovali obrázky z Bible a jiných umělců. „Když neměl středověký umělec žádnou předlohu, kreslil jako dítě.“⁸²

V 11. a 12. století (u nás až téměř do poloviny 13. století) se volně začal rozvíjet **románský sloh**. Lidé, kteří v roce 1000 očekávali konec světa, se vzchopili a začali nový život plný umělecké činnosti. Mimo jiné se stále těšila velkému rozkvětu knižní tvorba. V mnoha iluminovaných rukopisech z 12 století stále vidím strnulé postavy, připomínající egyptské umění. Ale důvodem byl autorův nezájem o napodobování přírodních tvarů, ale o tradiční posvátnou symboliku.⁸³ Iniciály v knihách byly stále bohatě zdobeny miniaturními kresbami figurálními i ornamentálními. Často tyto kresby dosahovaly velikosti přes celou stranu knihy. Náměty byly převážně náboženské.⁸⁴ Zájem o plastický tvar (modelace prostoru) ustal, nahradila ji plošná zkratka a lineární schémata. Převažovala konturová kresba, jež byla barvou pouze kolorována a ustalo stínování objemu. Dramatické výjevy náboženských výjevů spodobněny ostrou kresbou a plošností nalezneme především ve francouzských kostelech. Umělci se v oblasti barev neinspirovali přírodou, nestudovali skutečné odstíny barev, volili je libovolně. Pro knižní tvorbu je charakteristická velká pestrobarevnost.⁸⁵

Evropa si ve 12. a 13. století prošla politickými, hospodářskými, sociálními i duchovními proměnami, což se promítlo i do umění, v němž se prosadil **sloh gotický**. Pro vzdělané se vytvářely rukopisy bohatě zdobené kreslenými iniciálami či droleriiemi.⁸⁶ Kresby opět zachycují náboženskou tematiku, cykly legend ze života

⁸² Srov. GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7.

⁸³ Srov. GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7.

⁸⁴ Srov. DEBICKÝ, Jacek. *Dějiny umění*. Praha : Argo, 1998. 319 s. ISBN 80-7203076-0.

⁸⁵ Srov. GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7.

⁸⁶ drolerie – (fr.), drobná figurální scéna groteskního charakteru na okrajích stránek got. rukopisů, Otův slovník naučný dodává, že jde o kresby figurální, které se prováděly zejména v gotice, ale i

svatých. Duch ilustrací byl však odlišný od 12. století. umělcům záleželo na vyjádření hlubokých citů postav.⁸⁷ Ale pomalu se začínají objevovat i jiná témata. Vznikají první zátíší a krajinomalby, což dříve bývalo pro umělce pouhým atributem jeho díla. Díky svým studiím z oborů vědy i umění bývá Villard de Honnecourt srovnávám s Leonardem Da Vinci. Tento umělec ze severní Francie se proslavil se svým skicáře ze 13. století. Na 33 pergamenových listech nese 250 kreseb a náčrtků duchovních i světských motivů. Nalezneme zde i kresby různých technických zařízení a strojů, jejichž funkce je často neznámá (Obr. č. 32 – 33).

3. 4. Kresebné studie novověku

V různých knihách o dějinách se dočteme zcela odlišné vymezení novověku. Za symbolický počátek novověku je považován rok 1492, kdy Kryštof Kolumbus objevil Ameriku.

Teorie perspektivy byla objevena díky optice, jejíž základy jsou dány studováním účinků světla a stínu, matematice a deskriptivní geometrii až v **renesanci**, která se zrodila na počátku 15. století v severní Itálii. Bývá vymezována jako historická epocha trvající od 14. do 16. století. Nastal rozvoj vědy, kultury, umění. Celé 15. století italští malíři žili v domněnku, že kresba slouží jen jako prostředek cviku a studia nebo přípravnou složkou pod malbu.

„Stejně jako se maluje, tak se i kreslí. Čím je harmoničtější barva, tím je přesnější kresba. Dosáhne-li barva nejvyššího bohatství, je forma nejplnější. Kontrasty a souhra barevných tónů: v tom je tajemství modelace a kresby.“⁸⁸ Zde je představen další názor na vztah a závislost malby a kresby.

později v renesanci. (TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9., str. 51)

⁸⁷ Srov. GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7.

⁸⁸ Srov. LAMAC, Miroslav. *Myšlenky moderních malířů : od Cézanna po Dalího*. 4., přeprac. vyd. . Praha : Odeon, 1989. 513 s. ISBN 80-207-0087-0(váz.). (Emilie Bernard)

Začala se oddělovat a vyvíjet samostatně až po tisíciletích a její pojetí se mění současně se střídáním uměleckých slohů. K **osamostatnění kresby** docházelo právě s ústupem gotiky a současným pozvolným příchodem renesance. Tak jak se lidé začali oprošťovat od pout dogmatické církve a začali chápat člověka jako neodmyslitelnou část přírody, vznikla kresba. A od této doby byla pochopena jako zvláštní tvůrčí disciplína a dočkala se také porozumění své podstaty. Kreslíři jdou ruku v ruce s lékaři a studují lidské tělo, jeho zákonitosti, skladbu i to, jak pracuje.

Vyučování kresby se povzneslo na vysokoškolská studia a vzniklo několik akademií v Milánu a Florencii, kde bylo vyučováno podle pokynů, které původně formuloval Leonardo da Vinci.

Každé století má své význačné kreslíře. Ve 14. až 16. století to byli Leonardo da Vinci a Michelangelo (Obr. č. 34, 35). V této době se v Itálii stalo zvládnutí kresby nutností a u těchto osobností i projevem mistrovství. Dalším významným umělcem, který však nebyl z Itálie, byla Albrecht Dürer.

Směr, kterým se bude kresba ubírat, začínali určovat kreslíři řemeslní, a dá se říci, že nastala kreslířská mánie. Někteří se snažili proniknout do každého detailu a jiným šlo spíše o celistvou kontinuitu.

Následujícímu slohu se podařilo protiklady nastíněné v předchozím odstavci dočasně sladit. **Barokní umění** je ohraničeno přibližně třicetiletou válkou (1618 – 1648) a Velkou francouzskou revolucí (1789), tzn. od 17. století do první poloviny 18. století.⁸⁹ Umělci se vrací k důslednému studiu skutečnosti, vzniká barokní realismus. V 17. století byla kresba uznávaný samostatný a plnohodnotný způsob vyjádření našich představ, tužeb, dojmů, pocitů i snů. Vnáší do kresby neklidný pohyb, ruch a napětí.⁹⁰ Kresbě je přiznáno, že je v etapě absolutního tvoření. Nauka o perspektivě byla v baroku dovedena téměř k dokonalosti.

V 17. století vynikali Rembrandt (velká část jeho kreseb jsou přípravné studie pro lepty), Guercino (Obr. č. 36, 37) a Peter Paul Rubens, kterému také kresby sloužili jako příprava pro lepty.

⁸⁹ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1: IDEA SERVIS, konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 95

⁹⁰ Srov. ŠABOUK, Sáva. *Encyklopedie světového malířství*. 1. vydání. Praha: Academia, 1975. 374 s.

Jako reakce a monumentální a reprezentativní baroko vzniklo ve Francii kolem roku 1700 půvabné intimní **rokoko**, které trvalo přibližně do roku 1790. Přineslo do umění uvolněnost, hravost i něžnou citlivost v podobě kudrlinek, popínavých rostlin v kresebně detailním provedení s ornamentálně-dekorativním řešením.

Zanedlouho byla požadována klasická přiměřenost, přehlednost a elegance, což přichází s **klasicismem**. Tento umělecký sloh vznikl ve Francii v 17. století. Kresba se pohybuje mezi idealismem a realismem, který přivádí smyslové vnímání do konkrétní podoby. A na tom začali stavět umělci 18. a 19. století, kteří v kresbě uplatňovali smyslové vnímání a svou fantazii.

Pražská akademie (nejstarší umělecká škola v českých zemích, založena roku 1799) se zaměřila především na kresbu. Její první ředitel Josef Bergler kreslil české hrady, antickou mytologii i karikatury. Jeho skici figurálních kompozic posloužily sochařům k tvorbě náhrobků. Kreslíř a grafik Antonín Pucherna se zaměřil na česká města a hrady, jako například Prahu a okolí, Karlštejn, Točnick, Karlovy Vary aj.).⁹¹

Také v 18. století excelovalo mnoho kreslířů, jako byli Jean-Honoré Fragonard (figurální kresby žen – Dvě ženy, Mladá žena) a Antonie Watteau (Dvě studie hlavy a ramen malé dívky, Sedící žena, Hlava muže), (Obr. č. 38, 39).

V 19. a 20. umění se kresba opět dostala do popředí mimo jiné díky rozsáhlým technickým vynálezům.

Romantismus vznikající počátkem 19. století a následný **realismus** nepřinesli v chápání kresby významné změny. Ani v 60. letech 19. století nebyl pro kresbu příznivý, výtvarní teoretici **impresionismu** prohlásili linii za zbytečnou. Drobné obnovení nastává až koncem 19. století v **secesi**. Zde se opět zdůrazňuje linie – vlnivá sinusoidní, ornamentální, dekorativní křivka, která čerpá z přírodních tvarů. Inspirací je japonské umění (Obr. č. 40, 41).

Za vynikajícího kreslíře této doby je považován Egon Schiele (nejraději kreslil akty - Ženský akt ležící na břiše, Sedící dívčí akt – kvaš a tužka, Černovlasá dívka – kvaš a tužka), (Obr. č. 42). V 19. století nebyla nouze o slavná jména. Jsou to Jacques Louis David, Pierre-Paul Prud'hon (Obr. č. 43), Jean Ingres (Portrét Nicola Paganini), Théodore Géricault (Obr. č. 44), Honoré Daumier (Obr. č. 45), Edgar Degas (Tanečnice a koně pro něj byli velkou inspirací – Tanečnice upravující si baletku, Tanečnice. Obr. č. 46), Paul Cézanne, Vincent van Gogh (Jeho kresby můžou působit primitivně a jaksí

⁹¹ Srov. ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1: IDEA SERVIS, konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0., str. 121

neumělecky, protože jeho rukopis zdá se těžkopádný, ale v každém případě je jeho ztvárnění svébytné a originální. Obr. č. 47) a Henri de Toulouse Lautrec (Byl silně pod vlivem lineární Japonské kompozice, jeho práce je charakterizovaná silnými čarami a plochými vzory. Obr. č. 48).

3. 5. Moderní společnost

V prvním z uměleckých směrů 20. století, **fauvismu**, je aktuální malba. Prvořadá je pro ni barva a jednoduchá zkratka, jejíž síla má pramenit z barevné plochy. Ale vedle barvy se dostává do popředí i linie. V **abstraktním umění** už můžeme vidět důležitost linky, která je často součástí geometrických tvarů. Přibližně ve stejné době dospěli umělci ve svém hledání k převratnému směru – **kubismu**, kdy je zobrazovaný objekt „rozbit“ na mnoho částí, které jsou v libovolné kompozici zobrazovány z mnoha pohledů. Malíři a kreslíři ohraničují přesnou linií. Populárními jsou figury, zátiší a portréty.

Jednou z nejvýraznějších postav evropského umění 20. století je **Paul Klee**. Jeho principem umění byl grafický element čáry a linie. O svém použití čáry jako výrazového prostředku sám napsal, že chtěl pouze vzít čáru na procházku. Barevné spektrum a prostor byly u něj definovány pohybem energie, která pocházela z jeho tvůrčí mysli. Ve své tvorbě přelomově pracoval s mnoha různými technikami a metodami. Při kresbě pracoval nejčastěji s tuší a pastely. Často používal různé geometrické formy jako písmena, čísla a symboly, které kombinoval se svými postavami. Mnoho z jeho prací odráží jeho suchý humor (Obr. č. 49).

Francouzský umělec **Fernard Léger** byl představitelem kubismu. jeho dílo je však také považováno za předzvěst pop artu. Abstraktní umění však netvořilo jednoduše proud, mělo nesčetně podob, dá se možná říci, že každý umělec vytvářel svůj styl.

Učitelé školy Escuela de Bellas Artes byli v úžasu nad talentem **Joana Miró**. Jeho díla jsou ovlivněna fauvismem a kubismem. Ve svých zátiších a krajinách otevírá nové a překvapující možnosti zobrazení krajiny. Nejvýraznějším přínosem na výstavě jsou však jeho nevšední akty a zobrazení žen.⁹²

⁹² Srov. *Joan Miró* [online]. 2011 [cit. 2011-04-15]. Wwww.wikipedia.com.

20. i 21. století s sebou přináší v kresbě úplnou změnu. Není snadné rozčlenit umění do jednotlivých směrů či –ismů. Některé zdroje nadneseně uvádí, že co umělec, to osobitý umělecký styl.

V kresbách první poloviny 20. století dominují práce **symbolistní generace** (F. Bílek, J. Konůpek, J. Panuška, J. Váchal, V. Preissig, H. Schweiger ad.), na kterou navazují autoři **klasické moderny** (J. Čapek, E. Filla, F. Foltýn, A. Hoffmeister, R. Kremlička, F. Muzika, J. Štýrský, J. Zrzavý ad. Obr. č. 450 - 55).

Druhou polovinu 20. století otevírají členové **Skupiny 42 a Ra**. České umělecké sdružení Skupina 42 vzniklo v roce 1942. Ve výtvarném umění nacházela Skupina 42 inspiraci v tehdejších avantgardních tendencích kubismu, futurismu, konstruktivismu a surrealismu, byla ovlivněna i filosofií bezvýhodného existencialismu a nauk Martina Heideggera. Skupina 42 se zaměřovala na zachycení městské krajiny, vycházela z magického realismu, odrážela stísněnou atmosféru protektorátu a druhé světové války. Členy se stali malíři F. Gross, F. Hudeček, K. Lhoták, J. Kotík, J. Smetana, K. Souček, B. Matal, sochaři, fotografové, básníci a teoretici. V jádru svého počátku nese raná tvorba některých členů znaky surrealismu, založené na realisticky pojaté interpretaci nadreálných představ (tzv. „veristické metody“ proslavené především Salvátorem Dalím). Pracovali komplexně s využitím asociativních představ, avšak s neskrývanou snahou o racionální korekci. Míra přínosu této skupiny pro české výtvarné umění není malá.⁹³

Mezi umělce, které nelze opomenout, patří **Käthe Kollwitz**. V dětství se velmi zajímala o kreslení, a tak ji otec zapsal na hodiny kreslení. Nadšení ji neopustilo, velmi ji zajímaly smutné osudy lidí na ulici, kteří se jí stávali inspirací. Na umělecké škole v Mnichově se zaměřila hlavně na kreslení a později si otevřela vlastní ateliér. Nejvíce ji po celý život zajímala válečná tematika plná tragických osudů, bolesti a zklamání (Obr. č. 56 - 58). „Kollwitzová byla svou uměleckou tvorbou jedinečnou svědkyní a vypravěčkou osudů chudých lidí v Německu v první polovině 20. století.“ Pro její práci byl zprvu charakteristický naturalismus. Později pod vlivem moderního umění zabstraktnovala svou práci, ale k úplné abstrakci nedospěla. Po nástupu Hitlera k moci byly její obrazy odstraněny ze všech německých muzeí a byly prohlášený za zvrácené.

⁹³ Srov. GLENNOVÁ, Martina. Käthe Kollwitz. *Artmuseum : Domovská stránka - umělecké směry, muzea a galerie* [online]. 9. 6. 2009, [cit. 2011-03-25]. Dostupný z WWW: <www.artmuseum.cz>.

Bylo jí dokonce vyhrožováno deportací do koncentračního tábora. Musela opustit Berlín, kde bombardování zničilo její dům i s díly. Dále Max Beckmann, Jean Dubuffet, Oskar Kokoška, Alfons Mucha.

Dalším slavným jménem této doby je **Pablo Picasso**, talentovaný malíř i kreslíř. Pracoval velmi sebejistě s tužkou, pastelem, uhlím i inkoustem. Jeho proslulé kompozice složené z různých zdeformovaných předmětů, které je možné vidět i z několika různých pohledů, a geometrických tvarů jsou typicky kubistické (Obr. č. 59. 60).

Svámi surrealistickými díly se proslavil **Salvador Dalí** (1904 – 1989). Byl umělcem obrovského talentu a fantazie. Jeho díla jsou proslulá překvapující kombinací bizarních snových obrazů s prvotřídním kreslířským projevem, pro nějž nacházel inspiraci v pracích starých renesančních mistrů. Své nejznámější dílo, *Persistenci paměti*, dokončil roku 1931. Ilustroval knihy, vytvořil celou řadu kreseb a děl z rozmanitých uměleckých odvětví.

Nelze opomenout **Vladimíra Kokoliu**, jež je pro mnohé výtvarníky velkou inspirací, protože jeho pohled na kresbu je zcela inovativní. Studoval Akademii výtvarných umění v Praze, roku 1992 se stal docentem experimentální grafiky tamtéž. Samostatně vystavoval od roku 1982.

Pro vlastní zážitek ze současné kresby můžeme zavítat do různých galerií. S vývojem českého i zahraničního výtvarného umění v průběhu posledních dvou staletí seznamuje stálá expozice ve Veletržním paláci v Praze. Autory fotografií, grafiky... a kresby jsou klíčové osobnosti působící ve výtvarném umění v Čechách i zahraničí. Vedle osobností již známých jsou tu představeni i autoři dosud neobjevení. Tuto stálou expozici připravili společně pracovníci Národní galerie v Praze, Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, Národního technického muzea, Národního muzea, Národního filmového archivu a Ministerstva kultury ČR.⁹⁴

Richard Konvička svou obrazovou plochu plní záznamem příběhů, evokující současnou civilizaci. Uspořádal již téměř pět desítek samostatných výstav. Jeho obrazy a kresby jsou zařazovány do významných přehlídek současného umění v celostátním

⁹⁴ Srov. Stálá expozice umění 20. a 21. století. *Národní galerie Praha - Veletržní palác* [online]. 2011, [cit. 2011-03-25]. Dostupný z WWW: <www.ng.prague.cz>.

i evropském měřítku. Svými díly je zastoupen v téměř všech státních galeriích ČR, v soukromých sbírkách u nás i v zahraničí (Obr. č. 61, 62).

Vladimír Věla v prostorách Wortnerova domu prezentuje osobité práce vyznačující se expresivní impulsivností. Rozvržení kompozice má zvláštní přitažlivost. Některé práce zobrazují skutečné entity, jiné jsou fiktivní. Objevují se obrazy nebo kresby, které „nezobrazují“ vůbec nic (Obr. č. 63).⁹⁵

Kresba je i v současnosti jednou z hlavních forem výtvarné práce, přestože své kořeny má v nejstarších výtvarných projevech člověka.

„Hlásit se ke kresbě je mírně populistické, tak jako bývalo přihlašování se k lidové písni, ve kresbě se „nic nedá skrýt“ a proto ji považujeme za něco poctivého. Malba tuto pověst nemá, s malbou jakoby se něco zamalovávalo, malba obličká, kresba svlíká.“⁹⁶
Dnes je kresba výtvarný prostředek, který je vnímán jako samostatné dílo.

⁹⁵ Srov. TĚTIVA, Vlastimil. Richard Konvička. *Alšova Jihočeská Galerie v Hluboké nad Vltavou* [online]. 2010, 1, [cit. 2011-03-03]. Dostupný z WWW: <www.ajg.cz>.

⁹⁶ Srov. ŘEPA, K. *Studijní opora k předmětu Kresba* (nevydané texty), (Kokolia)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část bude věnována netradičním kresebným technikám. Co znamená „netradiční“ ve výtvarné výchově? Něco nového a neokoukaného, s čímž jsme se ještě neselekali. Z toho vyplývá, že tento pojem je velmi relativní. Každý má jiné zkušenosti, prožil a zkusil něco jiného. Pro dítě, které se dosud setkávalo stále dokola s několika technikami, je vše ostatní netradiční. Ale zároveň, co bude pro jednoho zcela nové, pro druhého už může být známé a naopak.

Nové techniky přichází se vznikem nových materiálů, ale také nových nápadů. Ani klasické materiály však nemusíme zcela opomíjet, lze je různými způsoby inovovat. Zde bychom si měli uvědomit, že nové nekonvenční techniky nevylučují ty dřívější vyzkoušené, ale objevuje se nový tvůrčí a inspirující pohled. Kromě klasických kresebných postupů, jako je kresba tužkou, pastelkami či tuší existuje i řada zvláštních technik či kombinací, které vnášejí do výtvarné výchovy nadšení, objevování a kreativitu a poskytují rozmanité výrazové prostředky. Mnohdy jen malá obměna může být pro děti obrovskou inspirací.

Netradiční techniky jsou vhodné do všech typů a stupňů škol, jen je potřeba je přizpůsobit věkovým zvláštnostem žáků. Pedagog by měl přistupovat obzvláště citlivě k dětem ve věku 8 – 10, kdy jsou vzhledem k vlastnímu výtvarnému vyjadřování v krizovém období (viz. kapitola 2. 2). Při vybírání technik ve výtvarné výchově by učitel měl brát ohled na individuální výtvarné typy žáků, věk, intelekt a úroveň manuální zručnosti. Vybírá takové postupy, které žáky rozvíjí nejen esteticky. Kromě základních klasických by měl také sáhnout právě i do nabídky těch netradičních. Tím, že se bude zajímat o tyto techniky, tak rozšiřuje jejich škálu nejen sobě, ale i žákům. Musí také brát na vědomí, aby nezařadil aktivitu jen proto, že je módní a netradiční, ale není pro děti přínosná. Sám ji musí mít zvládnutou, aby plnila svůj úkol.

Děti samozřejmě láká vše nepoznané. Následné objevování jim přináší potěšení, uspokojení a zkušenosti. O tom jsem se přesvědčila i ve 4. třídě v ZŠ Kácov, kde jsem pět netradičních technik s dětmi během výtvarné výchovy vyzkoušela. Svou diplomovou práci mám zaměřenou na první stupeň základní školy, čímž je vymezena věková kategorie na 1. – 5. třídu (děti ve věku 6 – 10 let). První stupeň kácovské školy má však nedostatek dětí, a tak byla donucena spojit třídy a stát se tak malotřídní. Navštívila jsem spojenou 4. a 5. třídu, ale pracovala jsem pouze se 4. třídou, kde je

6 dětí. Při skupinové práci byl tento malý počet dětí velkou výhodou. Tato třída byla velmi ukázněná a všech zadaných úkolů se zhostila svědomitě a s nadšením.

Soubor lekcí pro využití netradičních kresebných technik pro 1. stupeň ZŠ

1. Kresba na tyči

Námět: Pračlověk na lovu (Hodina se týkala pravěku a způsobu obstarávání potravy tehdejších lidí.).

Úkol: Výtvarně znázornit nejčastější aktivitu pravěkých lidí - lov. Kritérii pro hodnocení: přesvědčivé ztvárnění zadaného úkolu, osvojení si techniky, zaplněnost plochy, svědomitý přístup k činnosti, bezpečné zacházení s pomůckami.

Cíl: Komunikativní a socializační - výchova ke spolupráci, naslouchání a toleranci k názorům a způsobu pojetí ostatních, a tak vytváření přirozené skupinové interakce a sociálních vazeb mezi dětmi. Cíl výtvarně estetický - rozvoj představivosti.

Materiály: Velký arch balicího papíru, tyče (např. násady od koštěte), provázek či izolepa, silné fixy.

Popis techniky: Papír se zavěsí (přilepí) na zeď či tabuli. Fixa se upevní na konec tyče. Tyč se uchopí na jejím konci. Tím vznikne prodloužení kresebného nástroje, a tak značný odstup od papíru. Na tuto vzdálenost se kreslí. Pravěcí lidé ve velkých jeskyních také potřebovali své kresebné médium prodloužit, aby mohli vytvořit kresby na stropěch jeskyní či ve výšce.

Organizace: Skupinová práce (Žáci byli rozděleni do dvou homogenních skupin, které pracovaly současně.).

Motivace (5 minut): Přečtení úryvku z knihy E. Štorcha: Lovci mamutů.

Průběh činnosti:

1. Příprava pomůcek, vysvětlení úkolu (10 - 15 minut) – Po motivaci následovala krátká rozprava o pravěku, způsobu života tehdejších lidí a zejména o zajišťování obživy pro celý kmen (způsoby lovu, zbraně, pasti). Diskusi jsem rozváděla otázkami – Chtěli byste žít v takové době? Co by se vám na takovém životě líbilo? Co naopak ne?
2. Samostatná práce (cca 45 minut) – Každá skupina si podle pokynů zhotovila kreslicí

nástroj a žáci začali pracovat. Během činnosti nevědomě osvojovali dovednosti kooperativní - tvořit společně s druhými (děti se u papíru střídají, někdy kreslí současně dvě).

3. Úklid, závěr, sebehodnocení žáků (15 – 20 minut) – Po skončení práce se papír nechal viset, žáci usedli na zem ve větší vzdálenosti a s odstupem sledovali výsledek společné práce. Každý z žáků sdělil, co na obrázku je jeho prací, jak se mu pracovalo a názor na konečný obraz.

Reflexe: Tato činnost děti velmi zaujala už při motivaci, protože tematika pravěkého lovu v nich probouzela mnoho nápadů a projevila se jejich značná míra vědomostí o této etapě našich dějin. Technika pro ně byla radostná, avšak zhostily se jí svědomitě. Bylo cítit, že jim na společném výsledku velmi záleží. Cíle byly splněny – vzájemná komunikace a následná úspěšná spolupráce přirozeně prolínala celou hodinu. Představivost dětí o pravěku byla obrovská. Činnost přispěla k rozvíjení pozitivního vztahu ke kulturním hodnotám minulosti.

Žáci však měli tendenci přibližovat se k papíru a zabývat se detaily, což je při této technice nežádoucí. Tento problém se dal očekávat, protože v běžné školní výuce se na detailně propracovanou práci klade velký důraz. Zde však byl cílem rozvoj schopnosti globálního pojetí díla. Dalo by se to vyřešit natažením provázku či nakreslením čáry na zem mezi zeď a žáky.

2. Kresba do písku

Námět: Mapa k pokladu.

Úkol: Zakreslit do písku reálnou trasu k pokladu, ke které potřebujeme představit si školní zahradu z ptačí perspektivy. Hodnocena bude přesnost cesty, přehlednost a jasnost mapy.

Cíl: Rozvoj výtvarných komunikačních a tvořivých schopností, myšlení při řešení nastalého problému. Vytváření neverbálních prostředků vyjádření - vlastní symbolické řeči (výtvarná tvorba jako cílená promluva k druhému člověku). Zapojení dalšího smyslu – hmatu a tím získání nových vizuálních a taktile kinestetických zážitků.

Materiály: Písek, stůl. Plastový obal od Kinder vajíčka.

Popis techniky: Písek se vysype na stůl a v tenké vrstvě se rovnoměrně rozetře, aby byl stůl zcela zakryt. Prstem se kreslí do písku.

Organizace: Skupinová práce (Žáci byli rozděleni do dvou homogenních skupin, při čemž na jednu skupinu dohlížela vychovatelka ze školní družiny.).

Motivace (5 minut): Puštění části filmu Rošťáci, kde skupinka dětí nalezne mapu k pokladu a vydá se ho hledat.

Postup činnosti:

1. Příprava pomůcek, vysvětlení úkolu (10 - 15 minut) – Po motivaci bylo krátké vysvětlení úkolu. Jedna skupina žáků zůstane ve třídě s paní vychovatelkou a zhlédnou další část filmu. Druhá skupinka měla ve skupince jít na školní zahradu a schovat někam poklad. V altánku do písku zakreslit, kde je poklad zakopán, při čemž si některé úseky museli žáci odkrokovat či jinak změřit. Když byli hotovi, dali znamení druhé skupině, která na základě plánku, měla poklad najít. Až ho najde, skupiny se vymění.
2. Samostatná práce (cca 45 minut) – Žáci k řešení výtvarného úkolů přistupovali jako k problému, který má více variant řešení. Při práci si uvědomovali význam tvořivého hledání, vlastního nápadu, představivosti a fantazie a uplatňovali je ve své práci. Žáci vytvářeli obrazové znaky pro vyjádření orientace a pohybového uplatnění vlastního těla v prostoru školní zahrady.
Také se seznámí s důsledky, jaké přinášejí konkrétní rozdílné interpretace.
3. Úklid, závěr, sebehodnocení žáků (15 – 20 minut) – Po té, co hledající skupina

objevila poklad, vrátí se obě skupiny k plánku a zhodnotí, zda byl jasný, přehledný a přesný. Zda bylo snadné nakreslit plánek a naopak najít plánek podle poklad.

Reflexe: Pirátská tematika děti nadchla a nemohly se dočkat, až se budou moci pustit do řešení potíží s uschováním pokladu.. Cíle byly splněny – projevila se jejich dětská tvořivost a specifický způsob myšlení při vytváření vlastních značek, které si úspěšně vytvářeli. Řešení problému se zhostili svědomitě a pečlivě. Obě skupiny poklad podle mapy našly. Činnost podpořila rozvíjení porozumění, tolerance i kritičnosti k projevům vlastním i ostatních lidí. Žáci byli přirozeně nuceni k tvořivému řešení konkrétního problému prostřednictvím výtvarně výrazových prostředků. Hmatový zážitek při dotycích písku jim přinášel příjemné pocity a na výsledku jejich práce jim velmi záleželo.

Nevyskytl se žádný problém, žáci zvládli problém i techniku výborně.

3. Stékaná kresba

Námět: Na co právě myslím?

Úkol: Výtvarně vyjádřit svou aktuální myšlenku. Kritériem pro hodnocení je osvojení si této neobvyklé kresebné techniky, míchání barev a celkové pojetí výtvarného ztvárnění.

Cíl: Obrazové vyjádření subjektivního pohledu na svou osobu - rozvoj introspekce. Utváření obecně pojaté výtvarné gramotnosti a imaginace. Vytváření obrazových znaků na základě imaginace fantazie, kombinací představ a znalostí. Uvědomu

Materiály: Tempery, lepidlo Herkules, štětce, čtvrtky A4.

Popis techniky: Větší množství tempery se na paletě smíchá s lepidlem. Lepidlo zajistí větší elasticitu barvy, která pak snadněji stéká ze štětce. Nabere se na štětec a volně se nechává stékat na podklad, čímž vznikají linie různé délky, síly i charakteru. Tempery můžeme různě míchat a vytvářet různé odstíny barev.

Organizace: Samostatně v lavicích.

Motivace (5 minut): Volný rozhovor s dětmi, co znamená Co se mi honí hlavou? Na co asi nejvíce myslí malé děti, na co naopak dospělí a staří lidé? A co zvířata nebo rostliny, myslí si také něco? A co se honí hlavou nám? Ale to už nám neříkejte, ale nakreslete...Uvědomuji si, že některé děti to můžou pojmout abstraktně, z čehož vyplývá jistá náročnost.

Postup činnosti:

1. Příprava pomůcek, vysvětlení úkolu (10 - 15 minut) – Po motivační diskusi se děti rozmyslí, jaké barvy jsou charakteristické pro jejich motiv, který budou ztvárňovat, a ty si smíchají na paletě s lepidlem.
2. Samostatná práce (cca 45 minut) – Tato činnost je v jistém smyslu experimentace a hra. Děti objevují své možnosti a dovednosti ve svém obrazovém vyjadřování a obohacují své možnosti.
3. Úklid, závěr, hodnocení (15 – 20 minut) – Bylo třeba zdůraznit, aby žáci pečlivě vymyli lepidlo ze svých štětců, protože jinak by už byly nepoužitelné. Závěrem hodiny se všechny obrázky položí před tabuli, kde se nechají ležet, protože budou díky většímu nánosu barvy schnout dlouho. Žáci si sednou kolem obrázku a každý představí svou práci. Během tohoto vysvětlení svého záměru získávají

schopnosti vzájemné tolerantní diskuse o konkrétních interpretacích a kontextech.

Reflexe: Tato technika i námět byly pro žáky zpočátku těžko pochopitelné. Neukázala jsem jim žádný hotový „vzorový“ obrázek, tudíž si museli zcela sami objevovat možnosti této techniky. Měli tendenci zasahovat do kresby i štětcem. Během několika minut však pochopily podstatu a jedinečnost tohoto výtvarného vyjadřování a průběh činnosti i výsledky byly potěšující pro obě strany. Během hodiny jsem obcházela všechny žáky a na každém jejich díle jsem našla moment hodný pochvaly. Byla zřejmá radost z objevů a z tvorby. Děti zaujalo zejména větší množství barvy, které ulpívalo na čtverce a tvořilo téměř reliéf. Tato hra a experimentace s výtvarnými prostředky vedla k objevování jejich výrazových možností.

4. Kresba skořápkou

Námět: Křupy, křup! Křupy, křup! Už jsme venku? (Hodina se týkala pocitů kuřete, které se právě líhne z vajíčka.).

Úkol: Výtvarně ztvárnit pocity líhnoucího se kuřete. Kritéria pro hodnocení bylo osvojení si kresebné techniky a vlastní vysvětlení či komentář k jednotlivým komponentům obrázku.

Cíl: Převádění osobitého vnímání a interpretace vlastních pocitů a zvuků podle svých zkušeností do obrazové podoby. Rozvoj emocionality, citových schopností a kreativity.

Materiály: Půlky vaječných skořápek, tempery, štětce (pouze na míchání barev), voda, hadr, bílé čtvrtky A4.

Popis techniky: Na paletu se vymačká několik temper, které se naředí malinkým množstvím vody. Ostrý okraj či kulatá část skořáčky se namáčí do temper a kreslí se jakoukoli její částí. Tempery se samozřejmě míchají do různých tónů.

Organizace: Samostatně v lavicích.

Motivace: Vyprávění o kuřeti ve vajíčku a následném praskání a otevření skořáčky a vylíhnutí kuřete.

Postup činnosti:

1. Příprava pomůcek, vysvětlení úkolu (10 - 15 minut) – Po motivaci je krátká diskuse o navozených emocích: Jak myslíte, že se kuřátko cítí když mu začíná praskat skořáčka? Co si asi myslí? Těší se? Bojí se? Co ho venku čeká? Rozumí našemu světu a zvuků v něm?
2. Samostatná práce (cca 45 minut) – Tato činnost přináší osvojení dovedností umožňující vyjádřit pocity, získané dojmy a prožitky. Žáci hledali a objevovali obrazové znaky pro vyjádření pohybu či proměny. Současně s kresbou už komentovali své výkresy a vysvětlovali, co která čára či bod znamená. Jejich interpretace byla kompetentní k jejich psychické vyspělosti.
3. Úklid, závěr, hodnocení (15 – 20 minut) – Po skončení hodiny se práce daly do kroužku na zem a žáci se k nim posadily. Každý měl prostor pro interpretaci svých vizuálně obrazných vyjádření, vysvětlení svého záměru a popis výsledků tvorby. Ostatní naslouchali a měli možnost se k tomu také vyjádřit. Vyvinula se příjemná diskuse o pocitech, které žáci při tvorbě prožívali.

Reflexe: Už od rána se mě žáci zasypávali dotazy, proč si měly skořápky přinést a co s nimi budeme dělat. Nechala jsem je přemýšlet. Na začátku výtvarné výchovy jsem začala vyprávět příběh o kuřeti a v dětech bylo stále cítit napětí.

Jejich osobité interpretace pocitů a zvuků byly velmi kreativní a rozmanité. Činnost přispěla k obohacení dětských prožitků. Také následné popisování vlastních obrázků na konci hodiny byly zcela odlišné, ale spojovala je silná emocionální zainteresovanost dětí. Jedním z mých vnitřních cílů bylo odstranit u žáků, kteří jsou v ostatních předmětech slabí, strach z neúspěchu. Podařilo se, nikdo neměl obavy, že jeho dílo nebude „hezké“ a tím bylo umožněno dosažení úspěchu pro každého. Celou hodinou prolínala příjemná a tvořivá atmosféra.

5. Kresba vlastnoručně zhotoveným médiem

Námět: Jak si vítr pohrává s hladinou moře...

Úkol: Kresebně ztvárnit linie vln pomocí vlastnoručně vytvořeného kresebného média. Hodnocena bude funkčnost zhotoveného média, přesvědčivost vyobrazení, dodržování hygienických a bezpečnostních zásad.

Cíl: Vytvořit si vlastní kresebné médium a tím podle svých zkušeností a schopností interpretovat vizuálně obrazné vyjádření pohybu vody ve větru. Rozvíjet tvořivost, individualitu a fantazii. Objevovat možnosti tohoto nástroje a využít je při řešení výtvarného úkolu.

Pomůcky: Proužky z plastových lahví pro každé dítě, nůžky, kancelářský papír A4, kelímek, tuš.

Popis techniky: Žáci si obdrželi proužky plastu (z plastových lahví) široké cca 3 – 4 cm. Konec proužku si děti vytvarují tak, aby se s ním mohlo kreslit. Hrot může být jeden či více, hranatý, špičatý či zakulacený. Pokouší se o různé vlnky, spirály a další tvary, které lze asociují vodní hladinu, do níž se opírá vítr.

Organizace: Samostatně, ve třídě.

Motivace: Rozhovor o moři - čím je charakteristické, čím se liší od našich vodních ploch. Jak se liší podmořský život od toho v rybnících a řekách...

Postup činnosti:

1. Příprava pomůcek, vysvětlení úkolu (10 - 15 minut) – Po rozhovoru jsme si s dětmi shrnuly hygienické a bezpečnostní zásady při práci s tuší a nůžkami. Po té následovalo rozdání plastových proužků. Každý žák si z něj pomocí nůžek vytvaroval jeden či více hrotů, které byly špičaté, hranaté i zaoblené. Už při této činnosti promýšlely, co budou ztvárňovat a jak. Tuš se přelila do kelímku a mohli začít s kresbou.
2. Samostatná práce (cca 45 minut) – Jelikož jeden z žáků je rybář, jezdí s otcem rybařit i do zahraničí a velmi se zajímá o sladkovodní i mořské ryby, mohl zde uplatnit své vědomosti. Při této činnosti se rozvíjela dětská představivost, protože už při vystřihování nástroje si v hlavě promítaly, co takovým tvarem vznikne za linie, kolik jich bude, jak budou daleko od sebe...
3. Úklid, závěr, hodnocení (15 – 20 minut) – Vzhledem k náročnosti úklidu bylo nutné

vymezit si na něj opravdu dostatek času. Pro hodnocení jsme oba obrázky položili na lavici a každý žák měl představit svou kresbu a vyjádřit svůj názor, co ho na této činnosti bavilo, co naopak ne, zda bylo téma zajímavé.

Reflexe: Tato aktivita neprobíhala během výtvarné výchovy, ale odpoledne v rámci školní družiny. Vybrala jsem si 2 děti a pracovali jsme ve vedlejší třídě. Obě děti ztvárňovaly nejen hladinu, ale i podmořský život. Nejzajímavější bylo sledovat první namočení a následný první tah na papíře. Děti s velkým zaujetím čekali, jak bude „jejich“ nástroj pracovat, jakou zanechá stopu... Znovu a znovu ho namáčely do tuše a objevovaly všechny jeho možnosti.

Závěr

V diplomové práci jsem se pokusila vymezit místo kresby mezi ostatními výtvarnými disciplínami a poukázat na netradiční techniky a jejich přínos pro dětskou osobnost.

V první kapitole byla kresba představena z mnoha pohledů a snad se všemi náležitostmi, které k ní neodmyslitelně patří. Seznámit jsme se mohli také s názory teoretiků, ať už kresbu podporovali či nikoli.

Druhá kapitola nás zasvětila do problematiky kompetencí učitele, jež zahrnuje teoretickou a praktickou rovinu. Zároveň jsem se pokusila shrnout pojetí kresby podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, kde se můžeme seznámit s rozdělením učiva do 3 oblastí podle zaměření – zaměřené na rozvíjení smyslové citlivosti, uplatňování subjektivity a ověřování komunikačních účinků.

Třetí kapitolou nás provedli kreslíři z různých období dějin. Vše začal člověk zručný v mladší době kamenné a uzavírají ji umělci stále tvořící. Nebylo opomenuto vymanění ze stínu malby a osamostatnění, po němž se dočkala statusu zvláštní tvůrčí disciplíny a také pochopení své podstaty.

Praktickou část práce jsem věnovala konkrétnímu návrhu a následné realizaci pěti aktivit, rozvrženou do pěti dvouhodinových lekcí. Aktivity byly uskutečňovány s využitím klasických kresebných materiálů a dalších pomůcek. V rámci projektu jsem děti motivovala a představila jim různé možnosti. Závěrem každé činnosti jsme zhodnotili průběh i výsledky dané aktivity. Praktickou část hodnotím jako přínosnou jak pro mě, tak pro skupinu dětí, se kterou jsem pracovala. Podařilo se mi naplnit vytyčené cíle.

Domnívám se, že po přečtení této práce, budou moci být uvedené techniky využity v praxi či se stát inspirací pro vznik dalších neobvyklých, ale přesto nenáročných kresebných technik. Tímto zůstává problematika netradičních technik stále otevřená a čeká na objevování svých dalších skrytých možností.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

ATKINSONOVÁ A KOL., Rita L. *Psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha : Portál, 2003. 751 s. Dostupné z WWW: <www.ulozto.cz>. ISBN 80-7178-640-3.

BANAŠ, Jan. *Didaktika výtvarnej výchovy*. 1. vydání. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 350 s. ISBN 80-08-00013-9.

BROŽOVÁ, Vlasta; PEŘINOVÁ, Marta. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. 1. vydání. Praha : Fortuna, 1994. 174 s. ISBN 80-7168-018-4.

CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7.

ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 378 s. ISBN 14-652-80.

ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 2., rozšířené vydání. Praha 1 : IDEA SERVIS,konsorcium, 1999. 216 s. ISBN 80-85970-26-0.

DEBICKÝ, Jacek. *Dějiny umění*. Praha : Argo, 1998. 319 s. ISBN 80-7203076-0.

GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7.

GRIGG, Colin; WELTONOVÁ, Jude. *Kresba : průvodce mladého umělce*. 1. vydání. Praha : Cesty, 1996. 85 s. ISBN 80-7181-090-8.

HODGE, Anthony. *Výtvarné techniky pro začátečníky*. 1. vydání. Havlíčkův Brod : Fragment, 1999. 128 s. ISBN 80-7200-323-2.

HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář : Výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vydání. České Budějovice : Jihočeská universita v ČB, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7394-001-0.

KANDINSKY, Vasilij. *Bod linie plocha : příspěvek k analýze malířských prostředků*. 1. vydání. Praha : Triáda, 2000. 191 s. ISBN 80-86138-16-X.

KANDINSKY, Vasilij. *Několik kreseb, veršů a myšlenek Vasily Kandinského*. Praha : Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1965. 38 s.

KLEINER, František. *Metodické poznámky ke studiu kresby*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1960. 65 s.

Kolektiv autorů. *Základy výtvarné výchovy*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 291 s.

LAMAČ, Miroslav. *Myšlenky moderních malířů : od Cézanna po Dalího*. 4., přeprac. vyd. . Praha : Odeon, 1989. 513 s. ISBN 80-207-0087-0(váz.).

MEGLIN, Diana; MEGLIN, Nick. *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. 1. vydání. Praha : Portál, 2001. 223 s. ISBN 80-7178-446-X.

POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. se změnami provedenými k 1. 9. 2007. Praha : VÚP, 2007. 126 s. Dostupné z WWW: <www.rvp.cz>.

ROESELOVÁ, Věra. *Námět ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1995. 195 s.

ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.

ŘEPA, K. *Studijní opora k předmětu Kresba (nevydané texty)*

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra; HAZUKOVÁ, Helena; SLAVÍK, Jan. *Výtvarné čarování : artefietika pro předškoláky a mladší školáky*. 1. vydání. Praha : PF UK, 2000. 179 s. ISBN 80-7290-016-1.

Symposium České sekce INSEA. *Rámcové vzdělávací programy a výtvarná výchova*. 1. vydání. Plzeň : Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2006. 206 s. ISBN 80-7043-504-6.

ŠABOUK, Sáva . *Encyklopedie světového malířství*. 1. vydání. Praha : Academia, 1975. 374 s.

ŠAMŠULA, Pavel; ADAMEC, Jaromír. *Průvodce výtvarným uměním 1*. 1. vydání. Praha : Práce, 1994. 149 s. ISBN 80-208-0323-8.

ŠUPŠÁKOVÁ, Božena; TACOL, Tonka; ČERKEZ, Tomšič. *Art education*. Ljubljana : DEBORA, 2007. 209 s. ISBN 978-961-6525-25-1.

TACOL, Tonka. *Creative Lesson of Visual Art Education*. Bratislava : DIGIT, 2007. 168 s. ISBN 978-80-968441-3-5.

TEISSIG, K. *O kresbě : Základy kreslířských technik*. Praha : Mladá fronta, 1982.

TROJAN, Raul; MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 238 s. ISBN 80-0422338-9.

VANĚK, J. *Kresba, grafika pro posluchače studia učitelství 1. stupně ZŠ*. Brno, 1988.

UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta : Výtvarný projev a psychický život dítěte*. 5. přeprac. a dopl. vyd., v Portále 1. . Praha : Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7178-599-7(Brož.).

Internetové zdroje:

www.ajg.cz

www.artmuseum.cz

www.fathom.cz

www.nprague.cz

www.pohnerova.cz

www.rvp.cz

www.tachovsky.denik.cz

www.ulozto.cz

<http://cs.wikipedia.org>

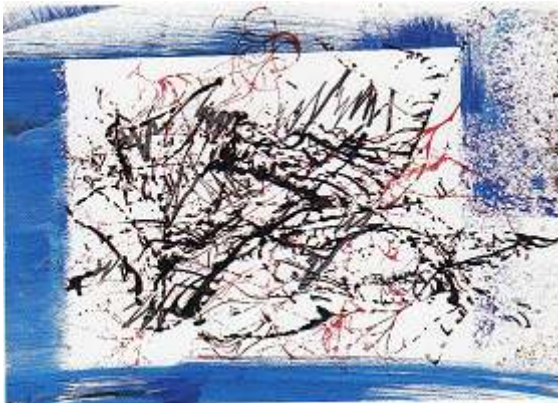
<http://en.wikipedia.org>

Obrazové přílohy

Obrazová příloha I.:

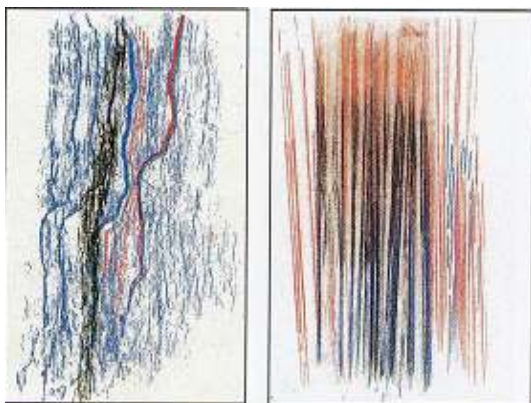


Obr. č. 1

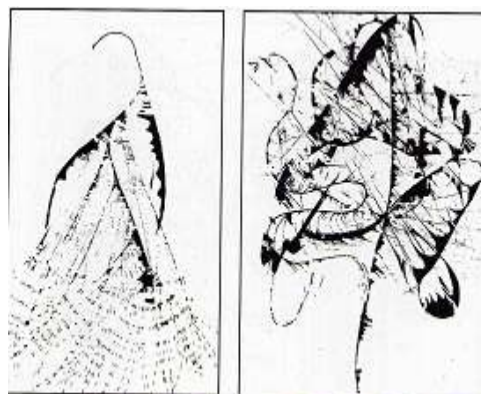


Obr. č. 2

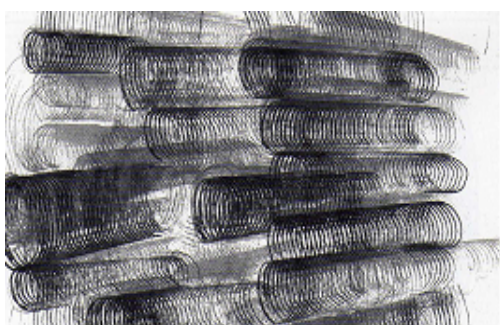
Obrazová příloha II.:



Obr. č. 3



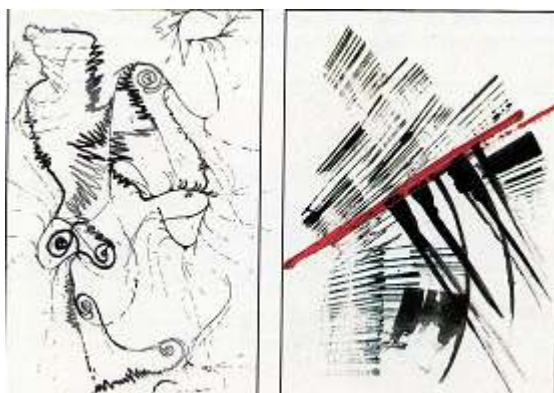
Obr. č. 4



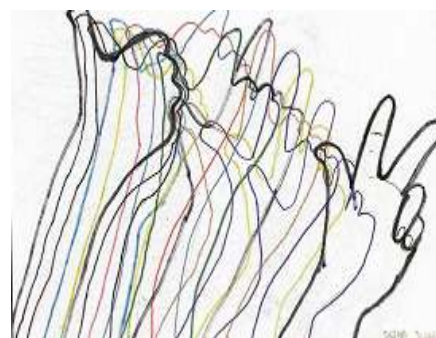
Obr. č. 5



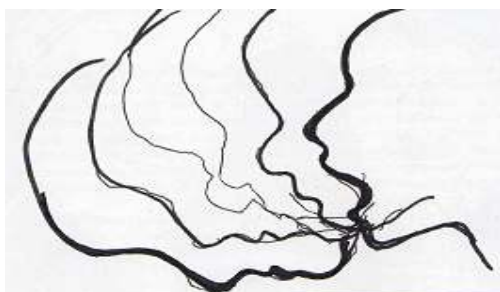
Obr. č. 6



Obr. č. 7



Obr. č. 8



Obr. č. 9



Obr. č. 10



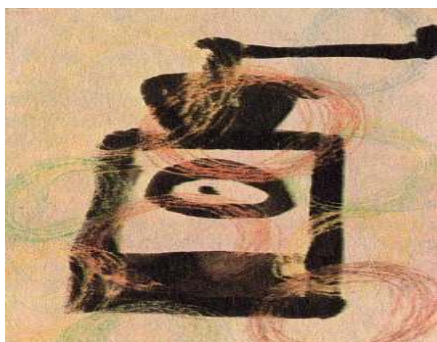
Obr. č. 11



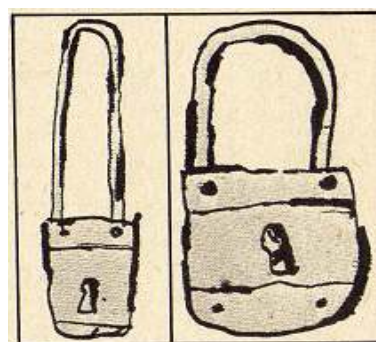
Obr. č. 12



Obr. č. 13.



Obr. č. 14



Obr. č. 15



Obr. č. 16



Obr. č. 17



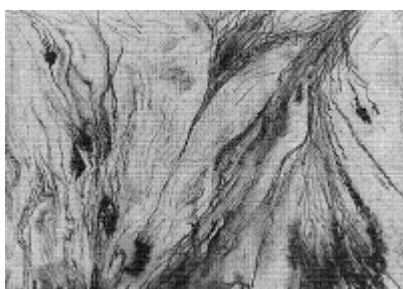
Obr. č. 18



Obr. č. 19



Obr. č. 20



Obr. č. 21



Obr. č. 22



Obr. č. 23



Obr. č. 24

Obrazová příloha III.:



Obr. č. 25



Obr. č. 26



Obr. č. 27



Obr. č. 28



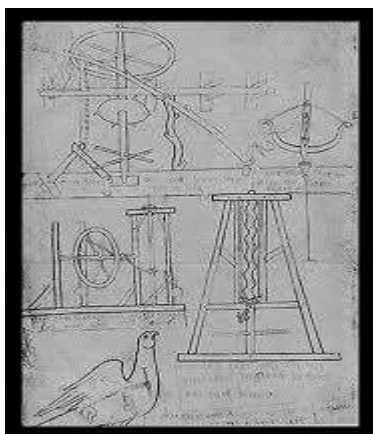
Obr. č. 29



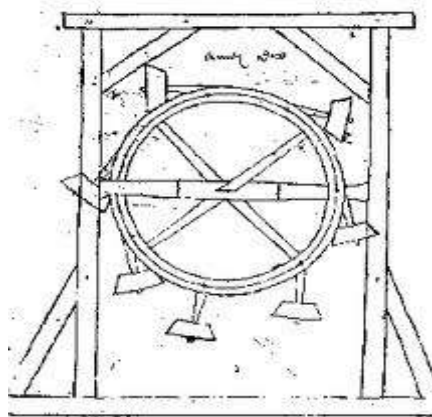
Obr. č. 30



Obr. č. 31



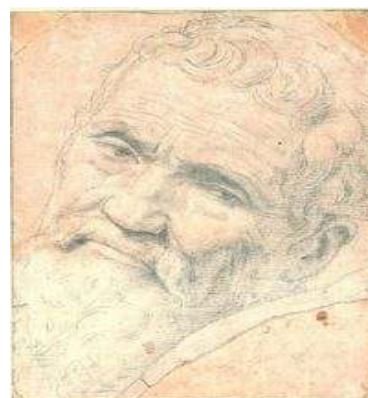
Obr. č. 32



Obr. č. 33



Obr. č. 34



Obr. č. 35



Obr. č. 36



Obr. č. 37



Obr. č. 38



Obr. č. 39



Obr. č. 40



Obr. č. 41



Obr. č. 42



Obr. č. 43



Obr. č. 44



Obr. č. 45



Obr. č. 46



Obr. č. 47



Obr. č. 48



Obr. č. 49



Obr. č. 50



Obr. č. 51



Obr. č. 52



Obr. č. 53



Obr. č. 54



Obr. č. 55



Obr. č. 56



Obr. č. 57



Obr. č. 58



Obr. č. 59



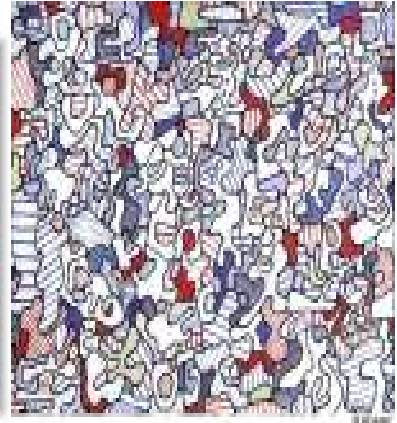
Obr. č. 60



Obr. č.61



Obr. č. 62



Obr. č. 63

Obrazová příloha IV.:



Obr. č. 63



Obr. č. 64



Obr. č. 65



Obr. č. 66



Obr. č. 67



Obr. č. 68



Obr. č. 69



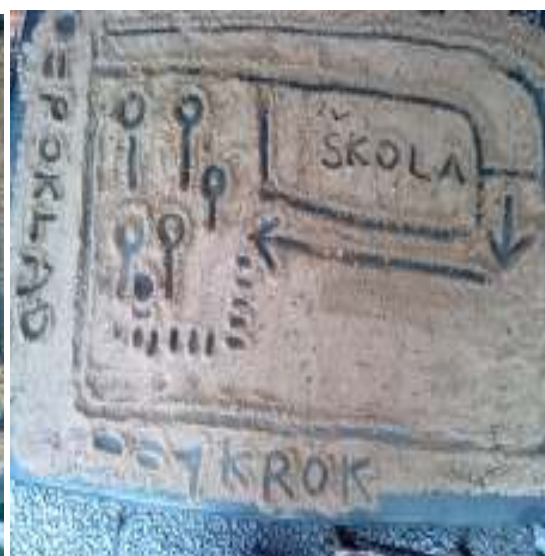
Obr. č. 70



Obr. č. 71



Obr. č. 72



Obr. č. 73



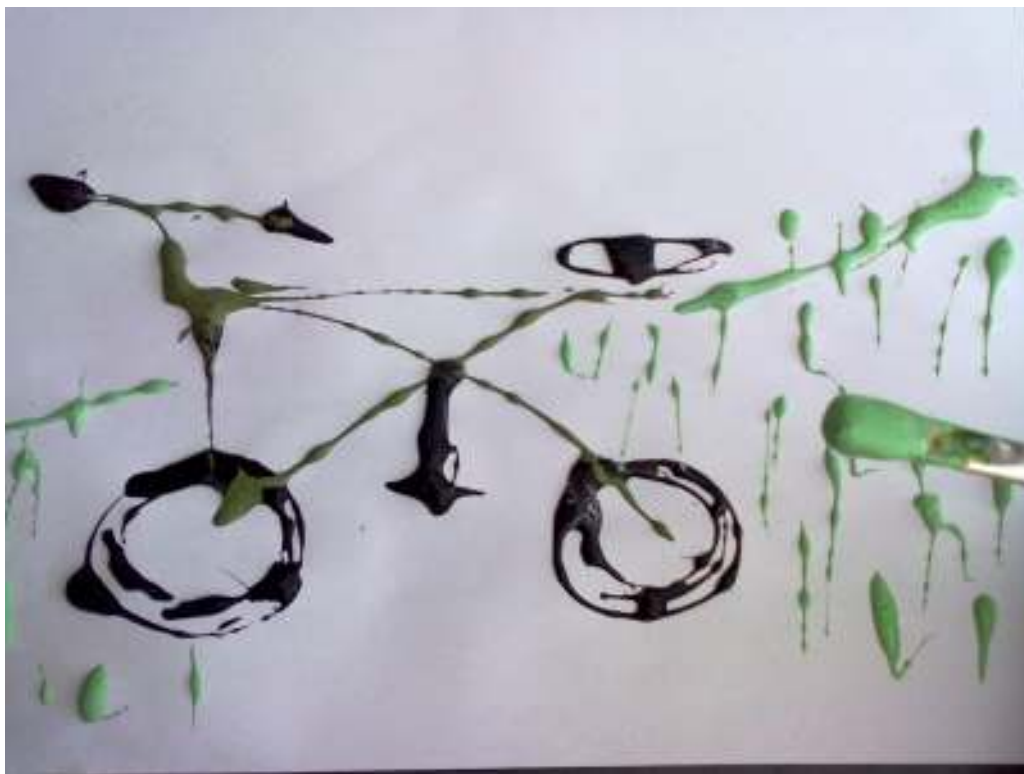
Obr. č. 74



Obr. č. 75



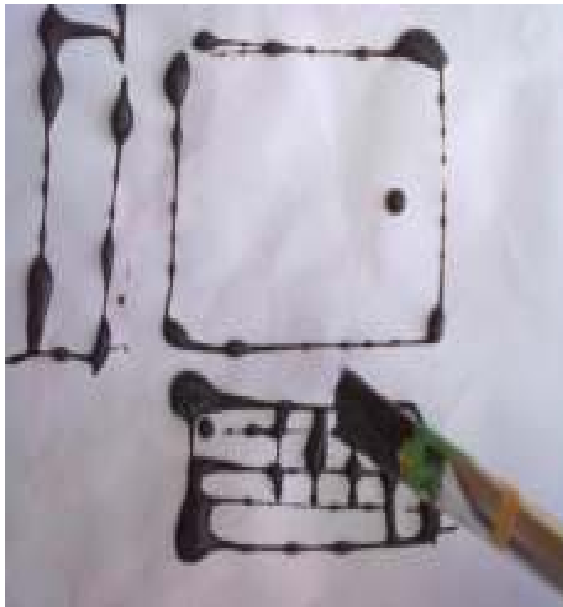
Obr. č. 76



Obr. č. 77



Obr. č. 78



Obr. č. 79



Obr. č. 80



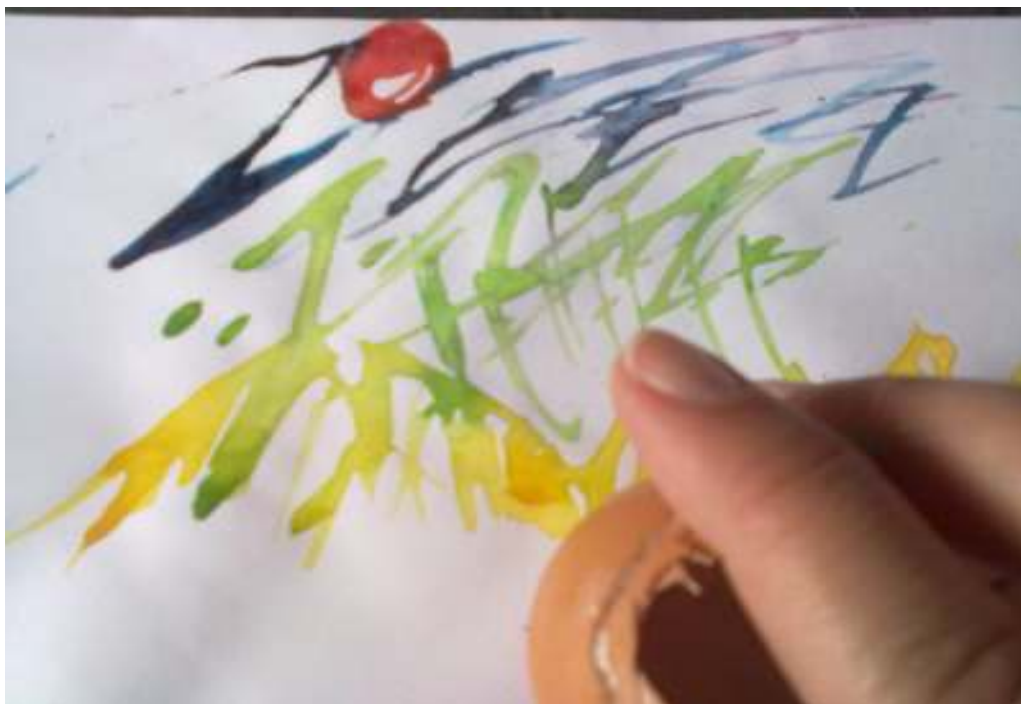
Obr. č. 81



Obr. č. 82



Obr. č. 83



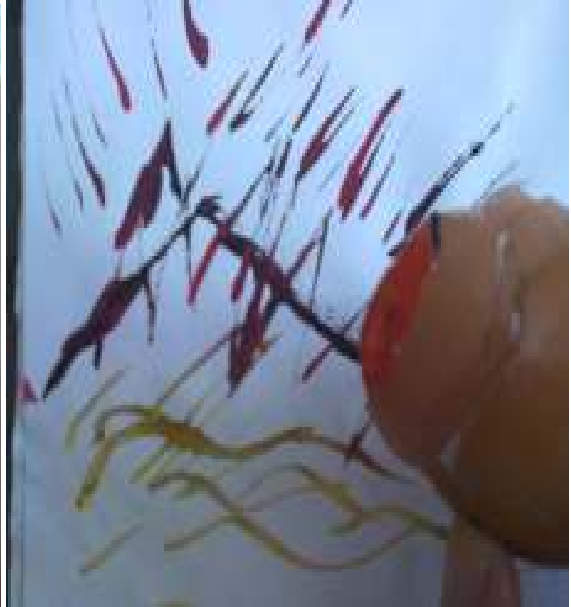
Obr. č. 84



Obr. č. 85



Obr. č. 86



Obr. č. 87



Obr. č. 88



Obr. č. 89



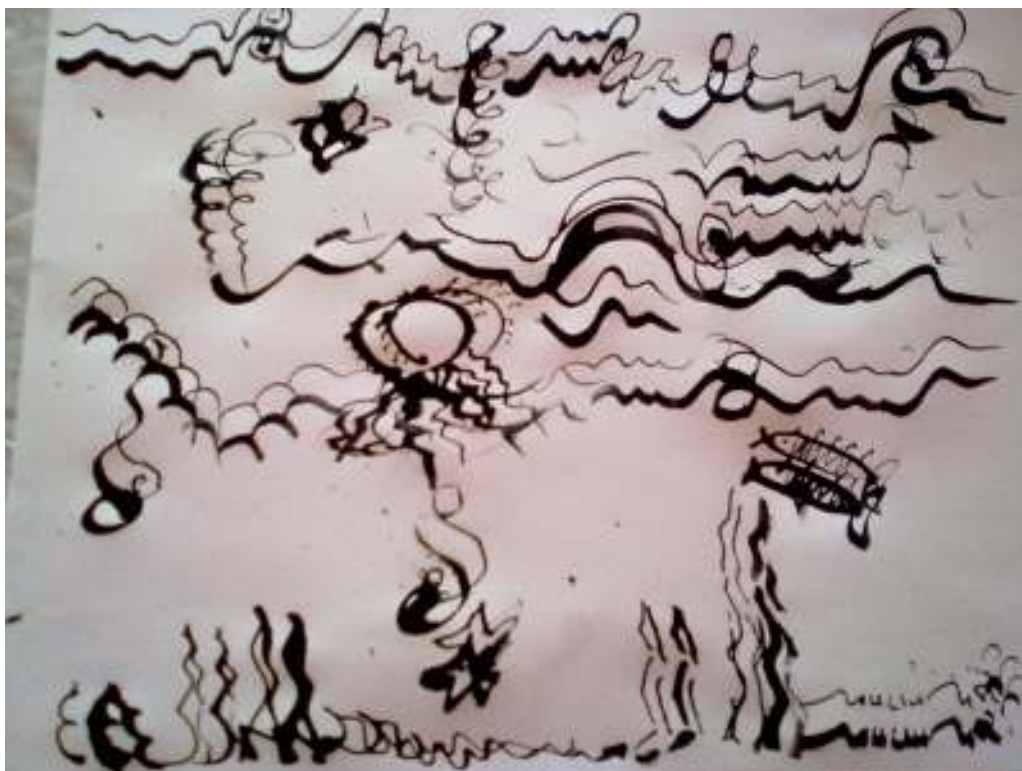
Obr. č. 90



Obr. č. 91



Obr. č. 92



Obr. č. 93

Seznam příloh

Obrazová příloha I.:

Obr. č. 1. Ilustrace k pohádce O zlatých pávech. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v I. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str. 53

Obr. č. 2. Mé vrzání na housle, Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 27

Obrazová příloha II.:

Obr. č. 3. Frotáž staré zdi a špaget. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 12

Obr. č. 4. Silná nit namočená v barvě. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 14

Obr. č. 5. Jak učesat rozčuchané vlasy? Natočit je na natáčky – kresba hřebenem. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 15

Obr. č. 6. Stopy kartáče. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 16

Obr. č. 7. Tiché předení a mňoukání koťat – kresba dřívkem, Štěkání malého psíka na velkého vlčáka – kresba hranou pravítka. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 26

Obr. č. 8. Jak počítám do tří – obkreslování fixem. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 50

Obr. č. 9. Záznam fází mimiky pomocí stínohry. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 60

Obr. č. 10. Dvojčata – dokreslování roztržené fotografie fixami. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 62

Obr. č. 11. Průřez mechanickou slepicí. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 107

Obr. č. 12. Totem. Zdroj: CIKÁNOVÁ, Karla. *Kreslete si s námi*. 2. vydání. Praha : Aventinum, 1997. 123 s. ISBN 80-7151-015-7. Str. 118

Obr. č. 13. Frotáž dřeva. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v I. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str. 67

Obr. č. 14. Kresba mlýnku štětcem, kresba pohybu při mletí pastelkami. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v I. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str. 8

Obr. č. 15. Visací zámek - kresba tuší. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Vv v I. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str. 91

- Obr. č. 16.** Jak jdeme do školy - kresba tuší. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Vva v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str.46
- Obr. č. 17.** Ilustrace k textu - kresba pastely. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str. 55
- Obr. č. 18.** Let balonem - kresba dřívkem tuší. Zdroj: POUPA, Vladimír. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. 4., upravené vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 191 s. ISBN 14-451-84. Str.54 – 55
- Obr. č. 19.** Pštrosi v hnízdě - rozmytá kresba rudkou. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.
- Obr. č. 20.** Kdo má nejlepší vrabčí hnízdo na hlavě - kresba perem a dřívkem z knihy. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X. Str. 41
- Obr. č. 21.** Průřez mračen - kresba do mokrého podkladu. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.
- Obr. č. 22.** Cesty padajících listů – perokresba. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.
- Obr. č. 23.** Barvy a štětce – kresba barevnými tušemi. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.
- Obr.č. 24.** Kresba štětcem a perokresba. Zdroj: ROESELOVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha : SARAH, 1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.

Obrazová příloha III.:

- Obr. č. 25.** Egyptské hieroglyfy. Zdroj: <http://karenswhimsy.com/hieroglyphics.shtm>
- Obr. č. 26 – 31.** Book of Kells: Zdroje: GOMBRICH, Ernst Hans. *Příběh umění*. vydání první. Praha : ODEON , 1992. 558 s. Dostupné z WWW: <<http://www.uloz.to/8528012/e-h-gombrich-pribeh-umeni-rar>>. ISBN 80-207-0416-7. a http://en.wikipedia.org/wiki/Book_of_Kells
- Obr. č. 32.** Villard de Honnecourt. Zdroj: <http://facstaff.uww.edu>
- Obr. č. 33.** Villard de Honnecourt. Zdroj: <http://www.hp-gramatke.net>
- Obr. č. 34.** Leonardo da Vinci: Vitruviánský muž. Zdroj: www.slavneobrazy.cz
- Obr. č. 35.** Michelangelo Buonarroti. Zdroj: <http://michelangelo-buonarroti.navajo.cz/>
- Obr. č. 36.** Guercino: Sisyfus. Zdroj: www.artnet.cz
- Obr. č. 37.** [Rembrandt van Rijn](http://www.allposters.cz): Pohřbívání Krista. Zdroj: www.allposters.cz
- Obr. č.38.** Fragonard. Zdroj: <http://splho.blog.sme.sk>
- Obr. č. 39.** Watteau. Zdroj: www.mardecortesbaja.com
- Obr. č. 40 – 41.** Japonské kresby. Zdroj: www.chikuringallery.com
- Obr. č. 42.** Schiele. Zdroj: <http://patriciaschappler.blogspot.com>
- Obr. č. 43.** Prudhon. Zdroj: www.artistdaily.com
- Obr. č. 44.** Gericault. Zdroj: www.silverfortress.blogspot.com
- Obr. č. 45.** Daumier. Zdroj: www.takver.com
- Obr. č. 46.** Degas. Zdroj: www.jamesbrantley.net

- Obr. č. 47.** Gogh. Zdroj: www.vangoghpaintings.net
- Obr. č. 48.** Lautrec. Zdroj: www.rachelmccasky.blogspot.com
- Obr. č. 49.** Klee. Zdroj: www.digitalgallery.nypl.org
- Obr. č. 50.** J. Čapek. Zdroj: www.galerie09.cz
- Obr. č. 51.** Filla. Zdroj: www.galeriemoderna.cz
- Obr. č. 52.** Foltýn www.artgallery-pallas.com
- Obr. č. 53.** Hoffmeister. Zdroj: www.muzikus.cz
- Obr. č. 54.** Kremlička. Zdroj: <http://blisty.cz>
- Obr. č. 55.** Zrzavý. Zdroj: www.praha-tip.cz
- Obr. č. 56.** Kolowitz. Zdroj: <http://patriciaschappler.blogspot.com>
- Obr. č. 57.** Kolowitz. Zdroj: <http://jamesbrantley.net>
- Obr. č. 58.** Kolowitz. Zdroj: <http://patriciaschappler.blogspot.com>
- Obr. č. 59.** Picasso. Zdroj: <http://patriciaschappler.blogspot.com>
- Obr. č. 60.** Picasso. Zdroj: www.artfakes.dk
- Obr. č. 61.** Konvička. Zdroj: www.richardkonvicka.cz
- Obr. č. 62.** Konvička. Zdroj: www.richardkonvicka.cz
- Obr. č. 63.** Věla. Zdroj: <http://artalkweb.wordpress.com>

Obrazová příloha IV.:

- Obr. č. 63 – 71.** Kresba na tyči.
- Obr. č. 72 – 74.** Kresba do písku.
- Obr. č. 75 – 81.** Stékaná kresba.
- Obr. č. 82 – 88.** Kresba skořápkou.
- Obr. č. 89 – 93.** Kresba vlastnoručně zhotoveným médiem

Abstrakt

PUDILOVÁ, L., *Využití netradičních technik kresby ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy*. České Budějovice 2011. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy.

Vedoucí práce Mgr. Karel Řepa.

Klíčová slova: kresba, kresebné techniky, náměty, netradiční kresebné techniky, výtvarná výchova, dějiny kresby

Jak již vyplývá z názvu mé diplomové práce – *Využití netradičních technik kresby ve výtvarné výchově na prvním stupni základní školy* – dotýkám se problematiky současné situace v oblasti kresby na 1. stupni ZŠ a nabízím možné alternativy.

Práce obsahuje dvě části – teoretickou a praktickou.

Teoretická část se snaží seznámit čtenáře s kresbou, jejími proměnami v průběhu dějin a velmi úzkým vztahem mezi kresebným médiem a tématem.

Praktická část je zaměřena metodickým směrem a pokouším se zde nastínit své tvůrčí impulzy – přináším vlastní soubor lekcí, který by mohl sloužit jako inspirační zdroj učitelům na 1. stupni ZŠ.

Součástí diplomové práce jsou výtvarné projevy dětí získané během několika realizací a praktických využití mnou navrženého souboru lekcí ve vybrané třídě.

Abstract

Utilization of Unusual Drawing Techniques in Art at Elementary School

Keywords: drawing, drawing techniques, themes, unusual drawing techniques, Art, history of drawing

The topic of my diploma thesis is drawing; it follows from the title – *Utilization of Unusual Drawing Techniques in Art at Elementary School*.

There are two parts in my diploma thesis– the theoretical one and the practical one. The first chapter introduces the phenomenon of drawing – it is about drawing, its principles and colours. The second chapter is about Art at school - teacher's duties, children's personalities and about Art. At the end of theoretical part there is the third chapter about history of drawing. We can see the differences between historical and current styles of drawing in pictures at the end of the diploma thesis.

The practical part is focused methodologically and it shows several techniques which can be inspiration for teachers at elementary school. Several photos of children's drawings included as attachment to my diploma theses.